

WESTERHOVEN: ONDERZOEK NAAR ELEMENTEN VOOR GEMEENTEWAPEN EN -VLAG.

Inleiding

In het navolgende verslag wordt allereerst besproken wat onder wapens en zegels moet worden verstaan. Daarna volgt een schets van de historische ontwikkeling van onze regio. Hierbij moet worden aangetekend dat bij de vermeldingen van Bergeijk telkens het domein Bergeijk moet worden verstaan, waartoe o.m. Westerhoven behoorde. Hetzelfde geldt voor de vermeldingen van de kerk en de parochie van Bergeijk. Daar Westerhoven juridisch aanvankelijk onder Eersel ressorteerde, dienen ook de gegevens over Eersel in het navolgende onderzoek te worden betrokken.

De oudste vermelding van Westerhoven dateert van februari 1228 als abt, prior en convent van Sint Jacob te Luik aan Arnold Stapart de beschikking geven over een molenplaats in Westeroven tegen een jaarlijkse erfcijns van 5 schellingen en 4 penningen, Luiks geld.

Een verklaring van de naam Westerhoven kan zijn: hoeve gelegen ten westen (=thans zuiden) van Riethoven. Dit is een reden om te veronderstellen dat dit dorp uit een afsplitsing van de kern Riethoven is ontstaan. De afwijking in naam van de windrichting herkennen wij ook nog in bijvoorbeeld de Westerschelde (=Zuiderschelde) en de Oosterschelde (=Noorderschelde), Noordzee (=Westzee) en Zuiderzee (=Oosterzee).

I. WAPENS EN ZEGELS

Toen de ridders in de tweede helft van de 12de eeuw gesloten helmen gingen dragen, kwam dat hun veiligheid zeer ten goede. Tegelijkertijd bleek echter dat het nieuwe hoofddekseel ook een bezwaar had: de ridders waren op het slagveld onherkenbaar geworden, zowel voor vriend als vijand. Om dit nadeel teniet te doen namen zij daarom een vast herkenningsteken aan, dat zij onder meer op hun schild plaatsten. Deze gekleurde tekens werden het symbool van de ridder die het voerde. Ze werden erfelijk omdat de aldus gekozen tekens van vader op zoon overgingen. Na de adel en de ridderschap gingen ook de geestelijkheid, de steden, de dorpen enz. herkenningstekens voeren, al dan niet in een wapenschild geplaatst.

Dat ook de steden (=collectieve gemeenschappen van vrije burgers) en nadien de vrijheden (=plattelandsgemeenschappen waarvan de inwoners een aan de burgers van steden op enige uitzonderingen na gelijk statuut genoten) symbolen gingen gebruiken, zal zijn voortgekomen uit de behoefte aan een zegel om als collectief juridisch te kunnen optreden. Om zich als rechtspersoonlijkheid in het juridische verkeer te doen kennen en (h)erkend te worden, werd het gebruik van een kenmerk op het zegel noodzakelijk.

In tegenstelling tot wapens zijn zegels kleurloos. Zegels vormen een waarmerk, dat om vervalsingen te voorkomen zo gedetailleerd en ingewikkeld mogelijk van voorstelling dient te zijn. Voor wapens (=kenmerk) gold juist het tegenovergestelde.

De oudst bekende zegels van 'collectieve gemeenschappen' in onze provincie dateren uit de 13de eeuw: 's-Hertogenbosch (1238), Helmond (1241), Oisterwijk en Breda (1259) en Bergen op Zoom (1260). Met zekerheid dateren méér gemeenschappelijke zegels uit die eeuw, doch de bewijsstukken hiervoor zijn niet bewaard gebleven.

Binnen het randschrift van genoemde zegels vertoont alleen het zegel van Bergen op Zoom al een wapenschild, dat van Breda een symbool én een wapenschild en de overige alleen symbolen. Genoemde wapens zijn hier echter nog duidelijk de wapens van de heer ! Eerst vanaf de 13de eeuw

zijn wapens (van de plaatselijke heer) op zegels "eigen" geworden aan de desbetreffende gemeenschappen en komen geheel "eigen" wapens in zwang.

Het gebruik van schepenbankszegels in onze regio dateert in de meeste gevallen ook uit die tijd. Of dit samenhangt met de afronding van de bestuurlijke indeling van de Meierij van 's-Hertogenbosch door de herzogelijke kanselarij van Brabant, is niet bekend.

Overigens hadden niet alle schepenbanken een gemeenschappelijk zegel. Bij de banken die er geen hadden, zegelden de schepenen met hun persoonlijke zegel of met een 'geleend' zegel (bijvoorbeeld bij de latere schepenbanken van Vessem en Zeelst).

Deze situatie bleef tot de Bataafse en Franse Tijd (1795-1814) bestaan. Na de afschaffing van achtereenvolgens de burgerlijke en de strafrecht-spraak (door de lokale schepenbanken) werden de zegels tot waarmerken van de plaatselijke administratie, die het gezag aan de centrale regering ontleende.

In de jaren 1795-1801, 1806-1810 en 1810-1814 werden in veel gevallen symbolen van het centrale gezag gebruikt, zoals de Bataafse Maagd, het wapen van het Koninkrijk Holland of de (Keizerlijke) Franse adelaar.

Ook het herstel van de (oude) wapens ging van het centrale gezag uit.

Op 24 juni 1814 richtte de Souvereine Vorst - Willem I - een Hoge Raad van Adel op. Tegen het einde van dat jaar kreeg deze Raad de taak om alle steden, dorpen enz. aan te schrijven, die voordien een wapen hadden gevoerd. Gevraagd moest worden een nauwkeurige tekening van het gevoerde wapen in te zenden teneinde bevestiging van het wapen en registratie daarvan te verkrijgen. Alle lichamen, die tot dan toe géén wapen hadden gevoerd, maar dat voortaan wensten te gaan doen, moesten eveneens worden aangeschreven een voorstel of idee voor een eigen wapen in te zenden. Op 12 januari 1815 werd een oproep van 5 januari van dat jaar geplaatst in de Nederlandsche Staatscourant. De bevestigingen en verleningen van wapens geschieden op grond van een algemene machtiging van de Koning aan de Hoge Raad van 20 februari 1816.

Helaas was de kennis op het gebied van wapens bij de gemeentebesturen niet bijster groot en de Hoge Raad van Adel was niet in staat nader onderzoek in te stellen naar de juistheid van de verstrekte gegevens. Veel gemeenten zonden een zegelafdruk van het laatst gebruikte zegelstempel van de schepenbank in zonder daarbij de kleuren van het wapen (als die al bekend waren) te vermelden. Op deze manier ontstonden dan ook de zogenaamde "zegelwapens" (Eersel, Rosmalen, Vught). Alle wapens waarvan de kleuren bij de Hoge Raad niet bekend waren, kregen de Rijkskleuren: blauw en goud.

Wapen van de gemeente Westerhoven
1818-heden

II. HISTORISCHE ONTWIKKELING

De gouw of het graafschap Texandrië

Als wij het Oorkondenboek van Noord-Brabant bekijken, zien wij daarin dat in de jaren 690-1192 sprake is van een gouw (pagus) of graafschap (comitatus) Texandrië. De plaatsen uit onze omgeving, die als gelegen binnen dit territorium worden genoemd, zijn: Eersel (met De Hees), Diessen, Waalre, Budel, Alphen, Bakel en Deurne. De vermeldingen van Eersel en De Hees dateren van respectievelijk 712-713 en 784-785, toen schenkingen door zekere Goatbert en Hodibald aan bisschop Willibrord en zijn abdij van Echternach op schrift werden gesteld. Dat die abdijbezittingen al in de 11de eeuw niet meer met name worden genoemd kan twee redenen hebben. In de eerste plaats kan (een deel van) dit abdijbezit al vóór 1069 zijn afgestoten, in de tweede plaats kan het bezit te Eersel en De Hees hebben geressorteed onder de abdijschoven van Waalre en/of Diessen, welke plaatsen wel in de bevestigingsoorkonden worden genoemd.

In het bovenstaande gaan wij uit van de traditionele opvattingen. Sommigen huldigen echter de mening dat de genoemde oorkonden van vóór het jaar 1000/1100 vervalsingen zijn of op een ander gebied betrekking hebben. Zij zouden dan hier voor het eerst zijn gebruikt aan het einde van de 12de eeuw om de gepretendeerde rechten van de abdij van Echternach kracht bij te zetten.

In 1100-1110 spreekt de aartsbisschop van Keulen van zijn voogd van Texandrië, ene graaf Hendrik, en van 21 schepenen. Deze schepenen moesten recht spreken en de rechten van de voogden (van Echternach) nader vaststellen, zowel in Waalre, Deurne als Diessen. De graaf van Gelre wordt in deze oorkonde als eerste getuige (echter zonder titel) genoemd. Als de abt van Echternach in 1192 een brief aan keizer Hendrik VI schrijft om de rechten van zijn abdij tegen de aanspraken van de aartsbisschop van Trier te verdedigen, noemt hij daarbij een aantal bezittingen in Texandrië, de Peel en de Betuwe, die door de hertog van Brabant, de graaf van Gelre en andere heren als Rijkslenen worden gehouden.

Binnen bovenstaand tijdsbestek komen wij ook Bergeijk in de oorkonden tegen. Op 29 november 1137 bevestigt paus Innocentius II de Sint Jacobsabdij te Luik in het bezit van alle tot dan toe verkregen goederen waaronder de helft van de "villa" Bergeijk, met het recht op de kerk aldaar en de inkomsten, die zij krachtens de uitspraak van de kanunniken van Sint Lambert te Luik hebben teruggekregen. Hier blijkt niet alleen dat in 1137 een bestaande situatie wordt bevestigd, maar ook dat de verwerving van de halve villa ruim vóór 1137 moet liggen omdat er blijkbaar al vervreemding had plaatsgevonden, voor het terugkrijgen waarvan een geschil was ontstaan en de kanunniken van Sint Lambert als scheidsmannen optraden. Mogelijk vond die vervreemding plaats door een lokale aanzienlijke familie, die bepaalde rechten in haar bezit had en die trachtte uit te breiden. Dit kan blijken uit een oorkonde van 1151. Hierin dankt de elect van Keulen de bisschop van Luik voor de investituur van zijn getrouwe Manno in de kerk van Bergeijk en verzoekt hem Arnold van Bergeijk, die buiten zijn weten "reeds vroeger met de helft van de kerk was begiftigd", ertoe te brengen van dit deel afstand te doen.

In ieder geval moet de verwerving door de Sint Jacobsabdij van de helft van de villa Bergeijk ná het begin van de 11de eeuw hebben plaatsgevonden, toen deze abdij vanuit Verdun werd gesticht. Niet onmogelijk is

dat het domein Bergeijk (waartoe ook Westerhoven, Riethoven, Borkel en Schaft en misschien ook Dommelen behoorden) aanvankelijk van de bisschop van Luik was. Het domein werd begrensd door Keersop (of Dommel ?) en Run. Eén theorie is dat de Luikse bisschop de ene helft van het domein aan de Sint Jacobsabdij overdroeg (vroeg 11de eeuw) en de andere helft aan de abdij van Thorn (13de eeuw). In hoeverre deze theorie te bewijzen valt, is niet duidelijk. Wat laatstgenoemde datering betreft zijn wij eerder geneigd een vroegere datering aan te houden: de 12de eeuw.

Het graafschap Campinia

De naam Texandrië wordt in de 12de eeuw vervangen door Campinia, althans het oostelijke deel van dit oude graafschap. De naam Campinia komen wij bijvoorbeeld in westelijk Noord-Brabant nooit tegen, terwijl dit gebied toch voor een deel tot Texandrië behoorde.

Stephelinus schrijft in zijn 'Miraculi S. Trudonis' omstreeks 1150 dat de gouw Texandrië dan Campinia wordt genoemd en beschrijft de streek als een uitgestrekte vlakte, geblakerd door de zon en niet geschikt voor menselijk gebruik. Eveneens uit de 12de eeuw dateert een mogelijke naamsverklaring voor het woord 'kempena', nl. 'terra inculta' of woeste grond.

In de jaren 1195-1197 en 1200-1203 is de hertog van Brabant in oorlog met de graaf van Gelre. Juist in de jaren van die oorlog - vermoedelijk in 1196 - wordt de hertog van Brabant in een lijst van vrije leenmannen van de Utrechtse kerk, opgesteld onder bisschop Boudewijn II (1178-1196) genoemd als leenman van o.m. *totam Kempineam usque Turnoutervoerde cum mancipiis, prediis, silvis, campis*. Of deze lijst samenhangt met de Brabantse politiek om de graaf van Gelre in dit gebied uit te schakelen, weten wij niet, doch het ligt voor de hand.

Als dan de hertog en de graaf in 1203 bij huwelijksverdrag (de dochter van de hertog zal trouwen met de oudste zoon van de graaf) een aantal zaken regelen, blijken zowel de hertog als de graaf rechten op de *eninge* of *unitas* van Kempinnia te doen gelden. Het geschil dat zij hierover hebben wordt echter aangehouden. Wél worden de rechten, die beide partijen hebben op het huis Hese (=Heeze?) toegekend aan beide partijen.

Bij het vredesverdrag van Leuven in 1203, dat een einde maakt aan de oorlog tussen beide heren, ziet de graaf van Gelre af van ieder recht op Megen en op de *unitas* of *eninge* van de gehele Cempinne.

Voor alle duidelijkheid. De *eninge* is een landrecht; een gemeenschap van plaatsen of personen onder hetzelfde recht. De gehele gemeenschap (en haar territorium) die dit recht aanvaardde, werd met de term '*eninge*' aangeduid.

Toch lijkt met het Leuvense verdrag nog niet alles definitief te zijn geregeld. In 1227 raakt de hertog van Brabant in oorlog met de graaf van Vlaanderen. De Keulse aartsbisschop en de graaf van Gelre staan in die strijd aan Vlaamse zijde. Dit blijkt uit een schrijven van de bisschop aan die graaf uit 1229. Hierin laat hij de graaf weten dat Gerard, graaf van Gelre, het graafschap van de Kempen (*comiciam de Kempine*) en de voogdij van de Peel van het aartsbisdom in leen houdt, zoals diens voorouders dat hiielden !

Hij verzoekt de Vlaamse graaf dan ook de graaf van Gelre in zijn rechten te handhaven.

Of deze zet van de aartsbisschop succes heeft gehad, kan worden betwij-

feld. Genoemde Gerard, graaf van Gelre, komt met de hertog van Brabant op 11 november 1231 overeen dat hij voor 2000 Keulse marken ten behoeve van de hertog afstand zal doen van het graafschap Sint-Oedenrode (*comitatu de Roda*), zoals tussen de hertog en Gerards vader was overeengekomen. Sint-Oedenrode behoort - volgens de Zuidnederlandse geschiedschrijver Egidius van Orval (die dit omstreeks 1245-1251 schreef) tot de Brabantse Kempen (*in pago Rhodensi in Campina Brabantica*).

Begrijpen wij het bovenstaande goed dat was de aartsbisschop van Keulen leenheer van zowel het graafschap Campinia als de voogdij over de Peel. Van hem hield of de bisschop van Utrecht dit graafschap in leen (die dit wederom in leen gaf aan de hertog van Brabant) of de graaf van Gelre. Deze leenhoogheid van Keulen bestond al in 1100-1110 toen de aartsbisschop zijn voogd in Texandrië, een graaf Hendrik, orde op zaken liet stellen inzake problemen rond de voogden van Echternach in de domeinen van die abdij. Aan het einde van de 12de eeuw (1192) lijkt ook het aartsbisdom Trier pretenties op bezittingen in Texandrië, de Peel en de Betuwe te hebben en op dat moment houden in ieder geval de hertog van Brabant, de graaf van Gelre en andere heren rijkslenen in die gebieden. De machtsstrijd, die daarna tussen de hertog van Brabant en de graaf van Gelre wordt gevoerd, wordt tenslotte gewonnen door de hertog.

Dat ook na de definitieve afhandeling van de verkoop van het graafschap Sint-Oedenrode de Gelderse graaf niet helemaal uit de Meierij is verdwenen blijkt o.m. uit een overeenkomst tussen de hertog van Brabant en Boudewijn (heer) van Vught van 1 mei 1232.

Boudewijn zal zijn allodium (=vrij eigen goed) tussen de Molengraaf en de Maas opdragen en dit weer in leen terugontvangen. De villa Vught zal tussen beide heren worden verdeeld, met uitzondering van datgene dat van de graaf van Gelre wordt gehouden. Boudewijn zal verder al zijn gericht in de Kempen (*omnes iurisdictiones suas super Kempiniam*), die zijn vader en voorouders bezaten, voor zich alleen bezitten. Boudewijn en zijn broer Daniel zullen overal hun lieden behouden, behalve die die in 's-Hertogenbosch verblijven.

Met deze overeenkomst zouden alle geschillen tussen beide heren zijn beslecht.

De oorspronkelijke aanwezigheid van de graaf van Gelre in de - latere - Meierij wordt nog genoemd in een akte van omstreeks 1543, als de gilde-overheid van de colveniers van de vrijheid Oerle verklaart dat zij woonachtig zijn 'op de grens van het Land van Gelre', dat dan aan de Keizer toebehoort.

Om het gebied te traceren, waarop de eninge van Campinia betrekking had, zijn wij er vanuit gegaan dat de 13de-eeuwse vermeldingen van Campinia betrekking hebben op dit oorspronkelijk gebied en niet op het latere Kwartier van Kempenland.

In 1246 treedt Hendrik van Herentals op als schout van de hertog van Brabant in *Busco et in Campinia*, in twee oorkonden betreffende Lieshout. Genoemde schout treedt op in de jaren tussen 1235 en 1246 en mogelijk weer in 1249. In de jaren 1207-1310 worden eveneens Hoogeloon, Bladel, Hulsel, Udenhout, Veghel, Oisterwijk en Sint-Oedenrode als geleggen in of op Campinia genoemd.

Wij hebben gezien dat zowel de hertog van Brabant als de graaf van Gelre rechten bezaten in het graafschap Texandrië, dat omstreeks 1150 de naam *Campinia* kreeg. In de jaren 1203-1232 wist de hertog de graaf in

dit oude graafschap uit te schakelen en kon hij een vertegenwoordiger in dit nieuwe district van zijn hertogdom aanstellen: de schout van Campinia, die tevens schout van zijn stad 's-Hertogenbosch was !

Voor de (latere) Meierij valt de noordgrens van het gebied van de eninge van Campinia aan te geven langs Oisterwijk, Vught, Sint-Oedenrode en Veghel. Wij kunnen wel stellen dat het latere Kwartier van Kempenland en delen van de Kwartieren van Oisterwijk en Peelland tot Campinia Brabantica behoorden.

Het gebied ten oosten van Campinia behoorde tot de voogdij van de Peel, terwijl de heerlijkheden Geldrop, Heeze, Maarheeze en Budel respectievelijk aan de graaf van Gelre, de heer van Heeze, de heer van Cranendonk en het Marienstift van Aken behoorden.

Ook buiten (vooral ten zuiden van) de Meierij worden plaatsen in Campinia genoemd. Deze behoorden echter tot de Loonse/Luikse of de Antwerpse Kempen.

De Meierij van 's-Hertogenbosch en de Kwartieren

In de paragraaf over Campinia hebben wij kunnen lezen dat deze benaming met zekerheid nog in 1310 meer inhield dan het latere Kwartier van Kempenland. Toch komt in het laatste kwart van de 13de eeuw een nieuwe benaming op: de meierij van 's-Hertogenbosch, waarvan in 1288 voor het eerst sprake is.

Misschien is het (opnieuw na lange tijd) voorkomen van een 'meier' in plaats van een schout in 1276 al een aanwijzing voor de naamswijziging van Campinia in Meierij.

In 1299 spreekt de hertog van de schout van 's-Hertogenbosch en van alle onderschouten onder het schoutambt en onder de schout van 's-Hertogenbosch in een oorkonde, die betrekking heeft op Bergeijk. In 1307 worden de schouten van 's-Hertogenbosch en Oisterwijk genoemd en in 1339 wordt gesproken van een onderrentmeester op **Kempelant**, die knaap van de rentmeester van 's-Hertogenbosch wordt genoemd. In 1344 geeft de hertog een bevel aan zijn schout van 's-Hertogenbosch en aan zijn schouten in de Meierij.

In de hertogelijke rentmeestersrekening voor de stad en de meierij van 's-Hertogenbosch over 1339-1340 zien wij dat deze nog geen duidelijke indeling in ambachten, kwartieren of meierijen aangeeft ofschoon een aantal dorpen per (later) kwartier bijeen staat. Tussen de plaatsen in het Kwartier van Kempenland treffen wij dan - evenals nog in 1575 ! - ook Mierde aan.

Toch moet de indeling van de Meierij in vier kwartieren op zijn laatst uit de eerste helft van de 14de eeuw dateren. Toen immers was sprake van in *villicatione de Oesterwijn*, van de meierij van Sint-Oedenrode en van de meierij van Oerle. Alle drie benamingen geven duidelijk aan welke vrijheden toen als kwartierscentrum werden beschouwd. Dit geldt ook voor het vierde kwartier van de Meierij: in de jaren 1368-1369 is van eenzelfde persoon sprake, eenmaal echter schout van Oss, andermaal schout van **Maasland** genoemd.

In tegenstelling tot wat algemeen in de literatuur wordt gesteld, dat de vorming van de Meierij en de kwartieren plaatsvond onder Hendrik I (1190-1235), zijn wij van mening dat dit in ieder geval later plaatsgreep: de Meierij (=Campinia) vermoedelijk onder Hendrik II (1235-1248), de kwartieren of ondermeierijen onder Jan III (1312-1355).

Eersel als oorspronkelijk centrum van Kempenland ?

Administraties - ook vroeger - zijn zodanig opgezet dat deze qua indeling veelal van elkaar worden overgenomen. Zo kunnen oude benamingen, ook al geven zij niet meer de feitelijke situatie weer, nog eeuwen blijven bestaan (vgl. Mierde hiervoor). Uit de 14de eeuw is een aantal voorbeelden bekend van opsomming van plaatsen in het Kwartier van Kempenland. Hierin wordt Eersel telkens als eerste genoemd.

Kerremans trekt uit het telkens als eerste voorkomen in de hertogelijke administratie de conclusie dat Oss, Eersel en Sint-Oedenrode de hoofdplaatsen waren van de Kwartieren van Maasland, Kempenland en Peelland. Over de term 'hoofdplaats' van een Kwartier is in het verleden al veel geschreven. Oorspronkelijk komen daarvoor in het Kwartier van Kempenland Eindhoven en Oirschot niet in aanmerking omdat deze plaatsen géén hertogelijk alleen-bezit waren. Alleen hertogelijke plaatsen kwamen voor deze 'titel' in aanmerking en in de praktijk betekende het alleen dat de betreffende plaats voor de hertogelijke kanselarij/administratie een 'eerste' plaats innam. Eersel moet die plaats dan ook vóór het midden van de 14de eeuw hebben ingenomen in het gebied van het (latere) Kwartier van Kempenland. Tegen 1350 was die plaats duidelijk al ingenomen door Oerle (zie hiervoor).

Ook de benaming voor de Eerselse schepenbank kort ná 1312 wijst in een richting die het belang van Eersel kan aangeven: in plaats van de algemeen voorkomende benaming *scabinatus* wordt gesproken van het *pretorium* van Eersel. Een 'praetor' is een opperhoofd, stadhouder, opperrechter, aanvoerder enz. Alhoewel de term hier zeker zal zijn gebruikt in de betekenis van rechtbank (schepenbank, dingbank) wijst het gebruik van deze term onzes inziens toch op een bovenlokaal belang, waarbij kan worden gedacht aan het Nederlandse woord *eninge*, dat wij echter in het Latijn als 'unitas', 'statutum' of 'ordinatio' tegenkomen.

De term *eninge* komen wij ook tegen bij plaatsen als Oisterwijk, Hilvarenbeek, Wouw, Rijsbergen en Kapelle-op-den-Bos en betekent - zoals wij zagen - een gebied met dezelfde rechtsregels. Tot Oisterwijk behoorden Haaren, Belveren, Udenhout, Enschoot, Heukelom en Berkel, en oorspronkelijk ook Tilburg en Goirle, tot Hilvarenbeek in ieder geval Diessen en Westelbeers. Kapelle-op-den-Bos was het centrum van een meierij, waarvan de schepenen hun rechtsmacht niet alleen over de vrijdom maar ook over de gehuchten Haasdonk en Ramsdonk uitstrekten.

Het *pretorium* van Eersel omvatte de dorpen Duizel, Steensel, Hoogeloon, Hapert, Casteren, Bergeijk, Riethoven, Westerhoven, Dommelen, Borkel en Schaft en oorspronkelijk ook Oerle. Onder Oerle ressorteerden Vessem, Wintelre, Knegsel, Veldhoven, Meerveldhoven, Zeelst en Blaarthem, althans na de afsplitsing van die bank.

Het feit dat de bank van Eersel - evenals die van Lommel, Bladel en Mierde - te hoofde ging te Antwerpen zou kunnen duiden op een oorsprong van dit recht in een periode dat de uitstraling van 's-Hertogenbosch nog niet zo groot was dat de bank van Eersel hofvaart op deze stad kon worden opgelegd. In dit verband valt op dat de door Hendrik I van Brabant nieuw gestichte *opida libera* Arendonk, Herentals, Hoogstraten en Turnhout (1213) alle te hoofde gaan in Antwerpen. Oisterwijk, eveneens bij die 'opida' genoemd, kiest zelf in 1230 voor 's-Hertogenbosch, doch kan voordien in Antwerpen te hoofde zijn gegaan.

De uitstraling van de stad 's-Hertogenbosch is omstreeks 1230 duidelijk groot genoeg om de Oisterwijkers voor die stad te laten kiezen. Het ligt dan ook voor de hand dat de latere - door de hertog opgelegde - hofvaarten in de Meierij alle betrekking hebben op 's-Hertogenbosch:

Eindhoven en Sint-Oedenrode (1232), Heeze en Leende (1294), Someren (1301) en Lith, Lithoijen en Heerewaarden (1307).

Zelfs Oerle, dat door hertog Jan II van Brabant tussen mei 1294 en september 1309 van de bank van Eersel wordt afgesplitst, verkrijgt bij de verlening van het vrijheidsrecht de hofvaart op 's-Hertogenbosch opgelegd, ondanks het feit dat Eersel hofvaart op Antwerpen heeft.

Dit Eersels recht lijkt dan ook van vóór circa 1230 te dateren.

Dat het gebied van de schepenbanken met hofvaart op Antwerpen oorspronkelijk heeft behoord tot het schoutambt van die stad, is niet waarschijnlijk. Jan II van Brabant bepaalt namelijk tijdens zijn regeringsperiode (1294-1312) dat Bladel (met Reusel) en Arendonk niet meer zullen behoren tot de Meierij van 's-Hertogenbosch, maar verenigd zullen zijn met het schoutambt van Antwerpen en dat Bladel en Arendonk hun hoofdvonnissen zullen halen in Antwerpen.

Ook Arendonk heeft dus in de 13de eeuw behoord tot de Meierij van 's-Hertogenbosch. Is dit ook de reden waarom schout en schepenen van Arendonk in 1219 optreden inzake een geschil over het molenrecht van Wolfswinkel, op de grens van Bladel en Casteren ?

Uit het bovenstaande valt onzes inziens te concluderen dat Eersel in de 13de eeuw voor de hertogelijke administratie een eerste plaats innam omdat deze vrijheid dan het centrum is van een zeer omvangrijk rechtsgebied, dat mogelijk al vóór 1230 de hofvaart op Antwerpen kreeg opgelegd. Na de afsplitsing van Oerle (tussen 1294 en 1309) gaat deze laatste vrijheid meer en meer de plaats van Eersel als kwartierscentrum innemen, reden waarom rond het midden van de 14de eeuw de meierij van Oerle in de bronnen opduikt.

De plaats van Bergeijk en Westerhoven binnen het Kwartier.

Uit archeologisch onderzoek is gebleken dat Bergeijk tenminste vanaf de 11de eeuw bewoond is geweest, terwijl onder de huidige kerk de funderingen van een tufstenen Romaans zaalkerkje zijn aangetroffen met daaronder een of meer houten voorgangers, mogelijk teruggaand tot de 10de eeuw. De parochie Bergeijk, gelegen in het dekenaat Hilvarenbeek, wordt een zg. oerparochie genoemd. De Bergeijkse kerk was de moederkerk van Riethoven, Westerhoven (met Dommelen en Borkel) en Luyksgestel en was toegewijd aan Sint Petrus Banden. Daarnaast was Bergeijk een "dominium" d.w.z. een domeinheerlijkheid, waartoe behalve Riethoven en Westerhoven eveneens Luyksgestel behoorde, ook al was dit dorp gelegen in het graafschap Loon, het latere Prins-bisdom Luik.

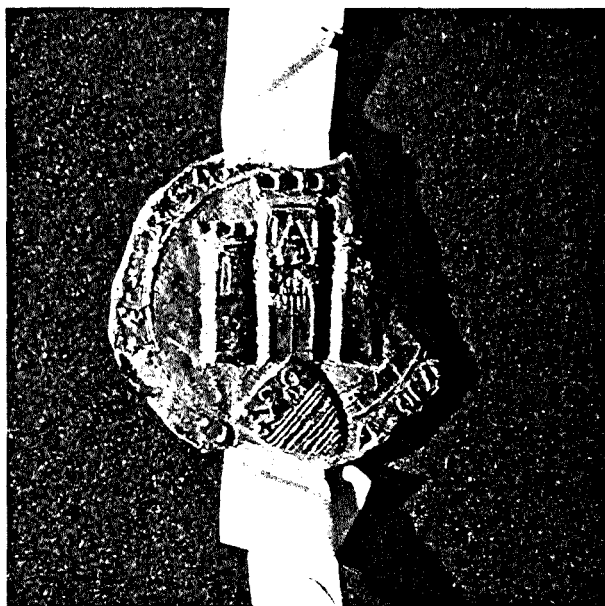
Een dergelijke ingewikkelde situatie deed zich op meer plaatsen aan de grens van de Meierij (=hertogdom Brabant) voor.

Wij moeten de steeds groter wordende invloed van de hertog van Brabant ter plaatse ná 1203 dan ook zien als succesvolle pogingen om ook hier aan de grens van zijn hertogdom meer duidelijkheid te scheppen. Toch zal nog lange tijd dit gebied als "gemeen" met een ander worden aangeduid. Zo schenkt bijvoorbeeld de graaf van Loon op 28 mei 1297 aan het klooster Postel voor het kloostergoed onder Bergeijk vrijdom van schot, bede en andere lasten, en spreekt de hertogin in 1380 in een privilege voor Eersel van een gebied binnen de Eerselse jurisdictie "dair men vynden sal dat ghemeyne sij ons lants van Brabant ende der greefscap van Loen". In 1403/1404 concludeert de hertogelijke rentmeester inzake de breuken (= boete-inkomsten) op de gemeenschappelijke gronden van Bergeijk (en Westerhoven), dat deze voor de helft aan de bisschop van Luik en voor de helft aan de hertog toebehoren, "want Eyke half mijnre

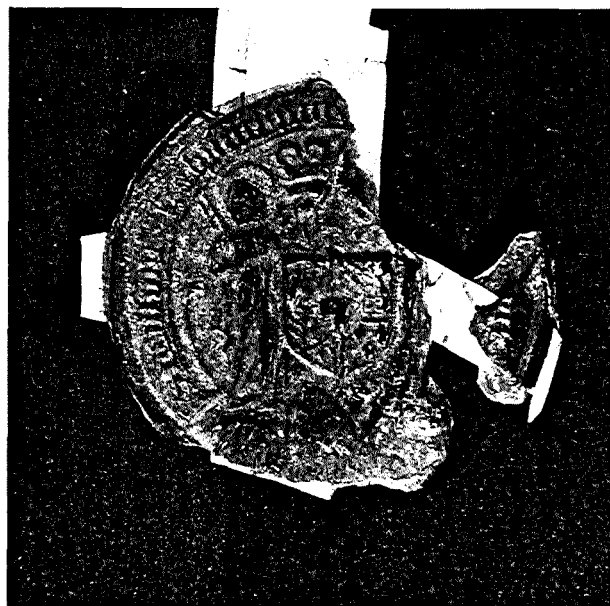

vrouwe toebehoort ende half den bisscop van Ludic". Of de bisschop van Luik hier als (rechts)opvolger van de graaf van Loon wordt bedoeld of dat hier een verschrijving voor de abt van de Sint Jacobsabdij is, is in feite niet zo belangrijk. Uit de 14de-eeuwse leenregisters van de graaf van Loon blijkt in ieder geval dat Luyksgestel een Loons leen is en dat deze heerlijkheid van Gestel was gelegen "in dominio de Eycke". Een voor de hand liggende conclusie is dus dat Luyksgestel die helft van Bergeijk was, die aan de graaf van Loon, later de prins-bisschop van Luik, toebehoorde.

Vast staat in ieder geval dat de hertogelijke rechtsmacht, middels de schepenbank van Eersel, zich zeker vanaf 1283 over Bergeijk heeft uitgestrekt.

Zegel van de schepenbank
van Eersel

Zegel van de schepenbank
van Bergeijk

III. DE SCHEPENEN EN DE SCHEPENBANK

Schepenbanken in onze provincie

Tot de reorganisatie van de rechterlijke macht in 1810 was de rechtspraak in onze streek een taak van de schepenen. Een schepencollege werd **schepenbank** of **dingbank** genoemd. Het rechtsgebied van de schepenbanken omvatte in veel gevallen aanvankelijk meer dan één gemeenschap. Zoals de stand van het onderzoek thans aangeeft, worden 'stedelijke' schepenbanken in de Zuidelijke Nederlanden voor het eerst in de 12de eeuw genoemd, in de Noordelijke Nederlanden in de 13de eeuw.

Voor het gebied van de latere Meierij staat vast dat de oudste gegevens over schepenen betrekking hebben op schepencolleges van kerkelijke instellingen: Waalre, Deurne en Diessen (1100-1110) en Empel (1169) kennen wij als voorbeelden omdat de kerkelijke voogden ter plaatse niet altijd volgens de regels handelden. Onder het abbatiaat van Steppo, abt van Averbode (1166-1189) kennen wij een rechtszitting te Woensel, zonder dat daarbij sprake is van schepenen.

Ná 1200 worden de vermeldingen van dergelijke kerkelijke schepenbanken talrijker: Lithoijen (van de Sint Remigiusabdij te Reims, 1200), Reusel (van de kerk van Postel, 1206), Bergeijk-Westerhoven (van de Sint Jacobsabdij te Luik, 1228), enz. Meestal is hier nog slechts sprake van een meier (**villicus**) ter plaatse, die al dan niet samen met schepenen of ministerialen/hoevenaars optreedt.

Gaat een dorp in andere handen over, dan gaat dat ook zo met het gericht. In een aantal gevallen weten de voogden van de kerkelijke instellingen de rechtsmacht aan zich te trekken, zoals bijvoorbeeld in Budel, waar in 1263 sprake is van een meier en 4 schepenen van het Marienstift te Aken. Dit kapittel laat in 1307 vastleggen dat het benoemingsrecht van schout, schepenen en gezworenen vanouds een allodium van dit kapittel is geweest. Dat een dergelijke verklaring nodig was blijkt uit een iets oudere oorkonde waarin de heer van Cranendonk - voogd van het kapittel ter plaatse - spreekt van zijn schout en 7 schepenen aldaar.

Wereldlijke schepenbanken treffen wij in eerste instantie aan bij de **vrijheden**, die Hendrik I van Brabant heeft gesticht: 's-Hertogenbosch (1195), Oisterwijk, Arendonk, Hoogstraten, Turnhout (1213), Eindhoven, Sint-Oedenrode (1232), Helmond (onbekend jaar doch vóór 1241), enz., later ook bij kleinere heren: Berlicum (1238), Boxtel (1293), Asten (1306), enz.

Is bij Berlicum nog slechts sprake van het wereldlijk gericht (**iudicio seculari**), bij Boxtel en Asten wordt gesproken van respectievelijk een schout, 6 schepenen en 3 mannen en van 2 schepenen.

De schepenbank van Eersel

De schepenbank van Eersel bestaat met zekerheid in 1254, als in een hertogelijke oorkonde betreffende Oerle schout Wellinus van 's-Hertogenbosch, schepenen van Eersel en 'mannen' als getuigen optreden. In een particuliere oorkonde van 1283 treden de schepenen van de villa Eersel naast hoevenaars van de abdijen van Floreffe en Tongerlo op in een oorkonde van Hendrik genaamd Hate van Bergeijk over de tiende van 't Loo onder Bergeijk, die Hendrik als cijnsgoed van genoemde abdijen hield. Er is dan sprake van de hertogelijke meier, Godefridus van Oerle, van 6 schepenen van Eersel en van 9 hoevenaars; naast anderen zegelt de schout van 's-Hertogenbosch, doch de Eerselse schepenen zegelen

niet. In 1308 oorkonden 4 schepenen van Eersel zelf en bekrachtigen deze met onsen segghelen als de hertogelijke rentmeester gemeenschappelijke gronden aan de abdij van Tongerlo uitgeeft onder Schadewijk (Eersel) en in de parochies van Bergeijk en Westerhoven. In 1311 treden in een particuliere oorkonde Marcellius, schout van Oerle, en 7 schepenen van Eersel als getuigen op; twee van die schepenen zegelen dan met hun persoonlijke zegels: Godefridus genaamd Scadeken en Henricus, beiden met een schild waarop een lelie staat afgebeeld.

Als Marcellius van Oerle in 1311 oorkondt, verzoekt hij - om meer zekerheid - 2 schepenen van Eersel om mee te zegelen; zij doen dit met hun persoonlijk zegel (?). Ook een derde oorkonde uit 1311, waarin Marcellius, schout van Oerle, en 7 schepenen van Eersel oorkonden, bevat slechts de twee persoonlijke zegels (?) van twee Eerselse schepenen.

Het bovenstaande wil niet zeggen dat de schepenbank van Eersel dús vóór 1312 geen zegel heeft gekend. Het voor het eerst voorkomen van dergelijke zegels loopt in jaartallen zeker niet gelijk op met de verlening van vrijheidsrechten of de instelling van de 'hertogelijke' of 'heerlijke' schepenbank. Verder ligt het natuurlijk voor de hand dat ook de eerste vermelding van een zegel nog niets zegt over de werkelijke ouderdom van dit zegel.

Een paar voorbeelden: 's-Hertogenbosch - vrijheid in 1195 - zegel in 1238 (misschien vóór 1231); Helmond - oppidum/vrijheid in een onbekend jaar vóór 1241 - zegel in 1241; Oisterwijk - vrijheid vóór 1213 - zegel in 1259; Sint-Oedenrode en Eindhoven - vrijheden in 1232 - zegels in 1355 !!

Uit deze paragraaf valt te concluderen dat kerkelijke schepenbanken het oudst zijn, vanaf 1195 gevolgd door wereldlijke/hertogelijke schepenbanken, waarbij het opvalt dat de instelling daarvan samen lijkt te vallen met de verlening van vrijheidsrechten. Eerst in het laatste decennium van de 13de eeuw is sprake van schepenbanken van zogenaamde 'smalheren'.

Daar de bank van Eersel op 24 juni 1254 als hertogelijke bank voorkomt, mag onzes inziens daaruit worden afgeleid dat Eersel vóór die datum van de hertog de vrijheidsstatus heeft gekregen.

Dat hiervan de oorkonde niet bewaard is gebleven (als die er al is geweest) is niet zo vreemd. Ook Helmond, Lommel en Bergeijk bijvoorbeeld kennen de 'eigen' vrijheidsoorkonde niet !

De schepenbanken van Bergeijk

De schepenbank van de hertog

Hiervoor hebben wij gezien dat de Sint Jacobsabdij te Luik vanaf vóór 1137 en de Hertog van Brabant vanaf vermoedelijk 1203 (doch zeker vanaf vóór 1283) ieder de helft van de "villa" Bergeijk bezaten. Beiden waren gerechtigd in de gemene gronden (1340) en beiden beuren de breuken op die gemene gronden (1403/ 1404). Het hertogelijk deel behoort al in augustus 1283 tot de bank van Eersel, als de verkoop van de tiende van 't Loo onder Bergeijk geschiedt voor de hertogelijke meier, zes schepenen van Eersel en negen hoevenaars van de abten en kloosters van Floreffe en Tongerlo, terwijl de investieten (=pastoors) van Bergeijk en Hapert en de schout van 's-Hertogenbosch hun zegels aan de akte hechten. Ook de verkoop van de grote en kleine tienden van Bergeijk in 1311 gebeurde voor de schout van Oerle en zeven schepenen van Eersel, terwijl de schout van Oerle, twee schepenen van Eersel, de landdeken en de kapit-

teldeken van Hilvarenbeek, de meester van Postel, de investieten van Bergeijk en Hoogeloon e.a. hun zegels aan de oorkonde hechten. In 1312 wordt Bergeijk expliciet als behorende tot de Eerselse schepenbank genoemd, evenals in 1453, als sprake is van een machtigingsbrief voor die van Bergeijk en Westerhoven, afgegeven door de schepenen van Eersel, "daaronder diezelfde van Bergeijk en Westerhoven gelegen zijn." In 1331 spreekt de hertog van Brabant als "hominibus nostris villarum nostrorum de Eyck et de Westerhoven" en in 1363 heeft hertogin Johanna het over "haar gerichte ende heerlicheyt: den dorpe van Eykelberge". In 1391 verleent zij iets aan "onsen goeden lieden van Eyke ende van Westerhoven ende henne gebueren", terwijl haar opvolger Philips van Bourgondië in 1438 spreekt over "onze goede luyden ende ondersaten, die gebueren ende ingezetenen van Berceyck ende van Westerhoven".

Het is dus duidelijk dat de hertog van Brabant zeker vanaf 1283 de rechtsmacht (of een gedeelde rechtsmacht) over Bergeijk en Westerhoven uitoefende. Door de uitgifte van gemeenschappelijke gronden door de hertog aan Bergeijk-Westerhoven maar ook daarnaast noch aan die van Westerhoven c.q. die van Brembosch apart (1340) kunnen wij de hertog ook als (een) grondheer van Westerhoven beschouwen.

In 1460 krijgt Bergeijk van hertog Karel de Stoute (als hertog van Brabant) toestemming de plaats te omsluiten met beschermende muren en poorten en met dat doel gedurende 15 jaar belastingen te innen op koopwaar op de jaarmarkt. Door de verlening van dit recht (dat als een vrijheidsrecht kan worden gezien) werd Bergeijk - samen met Westerhoven, Riethoven, Dommelen, Borkel en Schaft - losgemaakt van de bank van Eersel en wordt Bergeijk een eigen bank met een eigen gemeenschappelijk zegel. In hoeverre genoemde datum (1460) correct is weten wij niet (elders wordt gesproken van januari 1468). Zeker is dat de hertog van Bourgondië in maart 1468 de markt van Bergeijk uitbreidde met twee jaarmarkten.

De oudste schepenbrief van Bergeijk, die wij hebben gevonden, dateert van 9 juni 1476 en in 1478 wordt voor zeven schepenen van Bergeijk en twee getuigen een overeenkomst gesloten. In 1479 wordt een secretaris van de dingbank van Bergeijk vermeld. Het oudst bekende schependomszegel hangt aan een akte van 8 mei 1488. Op 15 maart 1486 zouden de senatoren van Brussel een schrijven hebben gericht aan "Consulem Senatunqque Civitatis Bergeicanae" !

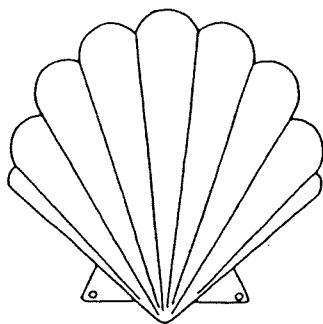
Op 23 juni 1546 verschijnen de schepenen van de vrijheid Bergeijk voor de schepenen van de vrijheid Eersel om "over te schrijven de costuymen van heure bancken, die voortijts hebben gheweest tot Eersel een banck". De schepenbank van Bergeijk gaat te hoofde (hofvaart) te Antwerpen. Westerhoven participeerde met twee schepenen in de bank van Bergeijk.

De schepen- of laatbank van de abdij van Sint Jacob te Luik

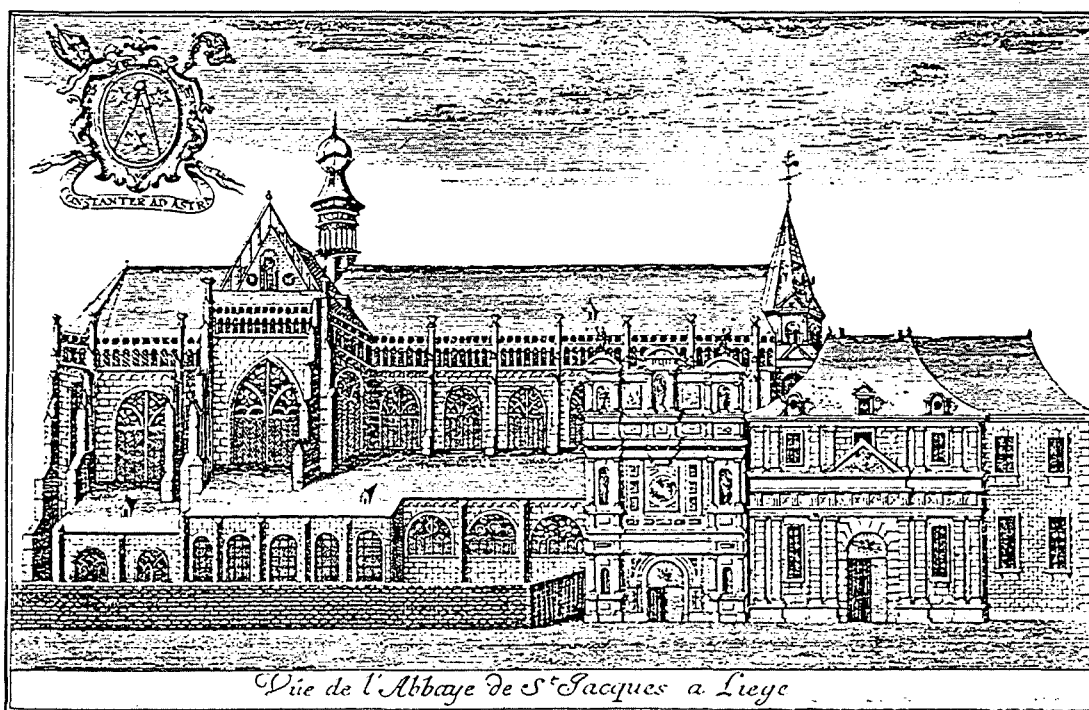
In 1422 is sprake van schepenen, kerkmeesters en een deel van de goede knapen van Bergeijk, als een deel van de gemene gronden wordt verkocht. Ook in 1439 en 1444 is sprake van een schepenakte van Bergeijk.

Daar deze vermeldingen niet kunnen slaan op de hertogelijke schepenbank (van Eersel), moet hiermee de bank van de Sint Jacobsabdij worden bedoeld. Hiervan horen wij ook op 10 november 1417, als er sprake is van het vesten van een pacht ten overstaan van de schepenen en het hof van de heer van Luik te Bergeijk. Of het Hof van Luik, dat in 1326 naast de abt van Tongerlo en de prior van Postel (welke twee laatstgenoemde directe belanghebbenden zijn) in aanmerking komt voor een deel van het geldbedrag bij overtreding van een toezegging, moet worden gezien als

het hof in 1417, is niet zeker, doch wel waarschijnlijk. Vermoedelijk moeten wij in genoemde Hof en schepenen een laat- of schepenbank (ook wel cijnshof) zien, zoals ook elders in de Kempen (Reusel, Hoogeloon). Aan het hoofd van zo'n bank stond een villicus of meier, die wij (als ministeriaal van de Sint Jacobsabdij) al in 1228 met vijf (andere) ministerialen van de Sint Jacobsabdij in Westerhoven zien optreden. De aanwezigheid van een dergelijke bank of een dergelijk hof was noodzakelijk omdat bijvoorbeeld de abt van Sint Jacob te Luik in 1340 gerechtigd blijkt te zijn in de gemeenschappelijke gronden van Bergeijk en Westerhoven. De naburen van deze gemeint betalen hieruit aan de hertog van Brabant 4 schellingen, doch aan genoemde abt 12 groten. Ook de opmerking van de hertogelijke rentmeester in 1403/1404 dat te Bergeijk de breuken (=boete-inkomsten) op de gemeint half aan de bisschop van Luik en half aan de hertog toebehoren omdat "Eyke half mijnre vrouwe toebehoirt ende half den bisscop van Ludic" geeft aan dat ter plaatse een tweeherigheid bestond, die het bestaan van twee schepenbanken veronderstelt. Naast bovenstaande vermeldingen is - voor zover bekend - niets meer van deze schepen- of laatbank bekend. Ook een schependomszegel van deze bank is (nog) niet bekend.

St. Jacobsschelp
in de heraldiek

Gezicht op de Sint Jacobsabdij te Luik.

IV. BESTAANDE SYMBOLEN T.B.V. EEN WAPEN VOOR WESTERHOVEN

DE SYMBOLEN UIT HET ZEGEL VAN EERSEL (1283-1460)

De burcht

Van schepenen van Eersel is bekend dat zij in ieder geval op 7 juli 1337 beschikten over een gemeenschappelijk zegel. De oudst bekende af-druk dateert echter uit 1339.

Binnen het randschrift + S'.SCABINORVM:VILLE.DE.EERSEL: vertoont het zegel op een gerasterde ondergrond een burcht, bestaande uit een donjon, waarvoor een poortgebouw met dubbele poort en valhek. Het poortgebouw is aan beide zijden via muren verbonden met een toren. Aan weerszijden van de torens wordt een lelie afgebeeld en onder de dubbele poort staat een schuingeplaatst wapenschild, een klein gedeelte van de poorten overlappend, waarin drie drielingbalken en in het schildhoofd een uitkomende leeuw.

De combinatie burcht + wapenschild komt in de 13de eeuw ook op andere plaatsen voor. Het burchttype van Eersel vertoont overeenkomst met dat in het zegel van Nieuw-Genepië uit 1274.

Of met onse seghele of sigilla nostra in 1311 het gemeenschappelijk zegel wordt bedoeld, is niet meer te achterhalen omdat die oorkonden slechts in afschrift bewaard zijn gebleven. Een originele oorkonde uit 1311 laat twee persoonlijke zegels van twee Eerselse schepenen zien die beide een leliewapen vertonen.

Vreemd lijkt dat Eersel te zelfder tijd een tweede gemeenschappelijk zegel heeft gebruikt dat identiek is aan het bovenstaande, echter zonder de beide lelies. Dit laatstgenoemde zegel hangt ook aan het zg. stedencharter van 8 maart 1355, waarin Eersel optreedt en zegelt als vrijheid.

Onderzoek naar de zegelaankondiging in Eerselse schepenakten heeft opgeleverd dat tot 1350 onderscheid wordt gemaakt tussen onsen seghel ons scephendoms van Eersel/onsen ghemeynen seghel des scephendoms van Eersel en ons ghemeyns seghels onser vriheit van Eersel.

Ná 1350 wordt de zegelaankondiging algemeen 'tughen onder onsen ghemeynen seghel'.

Bij dit onderzoek is geconstateerd dat het gemeenschappelijk zegel van de vrijheid (1344) het zegel zónder de lelies is, zoals het 'stedencharter' van 1355 !

Hieruit mag dan ook worden geconcludeerd dat (1) het gemeenschappelijk zegel van de vrijheid het zegel zonder de lelies is en dat (2) het gemeenschappelijk zegel van het schependom of de schepenbank het zegel mét de lelies is, ook al wordt het zegel zonder lelies vóór 1383 ook voor het schependom gebruikt en komt dit zegel ná 1383 niet meer voor.

Dat ook Eersel een burcht heeft gekend is af te leiden uit de hertogelijk Brabantse leenregisters. In het zg. Stootboek staat aangetekend dat Bele Mertensdochter van Ourle tgoed van Eerssel, gheheiten shertoghen hofstat, met sinen toebehoerten in leen heeft. Uit een andere bron is bekend dat Marcelis van Oerle dit goed op 10 juni 1316 van de hertog in leen kreeg.

Wij kunnen hieruit alleen maar concluderen dat 's hertogen huis te Eersel vóór 1316 moet zijn verwoest of afgebroken. Er zijn geen aanwijzingen dat de naam hofstad, zoals elders bij kastelen wel meer voorkwam, als naam voor het gebouw zelf werd gebruikt.

Niet onmogelijk is dat Hendrik I van Brabant na de verwerving van de Eninge van de Kempen (1203) in Eersel een versterkt huis heeft gebouwd

ter verdediging van zijn territorium in het zuiden van de - latere - Meierij. De burcht (**castrum**) van Oerle kon die rol niet meer spelen omdat deze (toen al qua verdediging verouderde burcht) aan de kerk van Postel was overgedragen.

In hoeverre de verdwijning van de Eerselse burcht en het verlenen van het vrijheidsrecht aan Oerle met elkaar in verband staan, zal wel niet meer te achterhalen zijn.

De burcht van Eersel moet als een "eigen" symbool voor Eersel worden gezien en kan dus niet door de gemeenten, die tot de voormalige jurisdictie van Eersel hebben behoord, worden gebruikt.

Het schild met de drielingbalken

Het oudst bekende voorbeeld van een wapenschild met de drielingbalken is te vinden op een zegel van Arnoldus van Beke, schout van 's-Hertogenbosch, die op 8 juni 1266 een oorkonde betreffende Sterksel zegelt. Van het beschadigde zegel is nog het schild te zien met de drielingbalken en een uitkomende leeuw in het schildhoofd. Van Beke treedt nog op als meier in 1276 in een oorkonde betreffende Waalre en was als schout van 's-Hertogenbosch een van de opvolgers van Hendrik van Herentals, die schout wordt genoemd in **Busco et in Campinia** (1235-1246). Gezien de plaatsen waar Van Beke optreedt was hij óók schout van de Meierij van 's-Hertogenbosch, toen nog bekend onder de naam **Campinia**. Volgens Smit was het door Van Beke gebruikte wapen zijn **ambtswapen** als (hoog)schout van stad en Meierij. Heeft daarom ook Rutger van den Stayecker in 1366 als schout van Kempenland de drielingbalken voor zijn (persoonlijk ?) wapen geplaatst ? Of waren de drielingbalken bij hem al een familiewapen ?

De theorie dat alle personen met de drielingbalken zouden afstammen van genoemde Van Beke uit 1266 lijkt ons niet te bewijzen. Veeleer valt te denken aan een 'streekwapen', d.w.z. dat degenen die de drielingbalken in hun wapen opnamen, wilden aangeven dat zij afkomstig waren uit een regio die (oorspronkelijk) behoorde tot één heer, die het drielingbalkenwapen als "eigen" wapen voerde. Het drielingbalkenschild komt veelvuldig voor, vooral in de Kempen en in en rond 's-Hertogenbosch.

Al in de 13de eeuw treffen wij het drielingbalkenschild aan bij de Bossche schepenen Jan Coman (1281-1306), wiens vader Hendrik Coman (1249-1261) nog een zesbladige roos voert, en Arnoldus Poldonc (1291-1315); ook de Eindhovense schepenen Jan van Gennep (1321) voerde het drielingbalkenschild.

Als wapen van het Kwartier van Kempenland staat het wapen eerst vast als Gramaye er in 1610 over schrijft. Dat de kwartierswapens echter al in de loop van de 16de eeuw ontstonden, wordt algemeen aangenomen.

Ook de kleuren zijn aanwijsbaar ouder dan 1610. Op het portret van de in 1531 overleden Joannes ab Aggere uit Hoogeloon (in de abdij van Tongerlo) komt het schild voor als 'in zwart drie drielingbalken van goud en in een zilveren schildhoofd een zichzelf in een spiegel bekijkende zeermeemin van natuurlijke kleur'.

Het wapen van het Kwartier van Kempenland bestaat uit een zwart schild met drie drielingbalken van goud en een zilveren schildhoofd.

Hoe komt het schildje met de drielingbalken in het zegel van Eersel ?

Als wij de zegels van de schepenenbanken in de regio bekijken dan blijken de wapens of (wapen)symbolen op die zegels in het algemeen afkomstig te

zijn van de heer, in wiens naam de betreffende schepenenbank recht sprak. Deze heer had de bevoegdheid om schepenen te benoemen en om aan diezelfde schepenen toestemming te verlenen een zegelstempel te laten vervaardigen, waarvan hij (= de heer) de 'inhoud' bepaalde.

Voorbeelden van dergelijke toestemmingen zijn nog bekend uit Reusel (1435), Tilburg (1453) en Geldrop (1616). Ook buiten de regio komen dergelijke toestemmingen voor, zoals in Ubach (L.) in 1436 en Thorn (L.) tussen 1457 en 1464. Ook is bekend dat als een gemeenschap een zegel zonder toestemming van de heer invoerde, hij dit zegel kon laten vernietigen. Dat ook wijziging van de 'inhoud' van het zegel de toestemming van de heer vereiste, spreekt vanzelf.

De (wapen)symbolen van de heer op de zegels worden in een aantal gevallen gecombineerd met een of meer plaatselijke symbolen.

Zijn er ter plaatse twee (gelijkgerechtigde) heren dan worden ook hun twee (wapen)symbolen in het zegelveld opgenomen.

Gezien het feit dat voor Eersel zelfs geen áánwijzing bestaat dat deze vrijheid ooit in andere handen is geweest dan die van de hertog van Brabant, moet de toestemming tot het laten snijden en tot de invoering van het zegelstempel wel afkomstig zijn geweest van die hertog.

In Eersel wordt het plaatselijk symbool - de burcht - opgenomen. Daar aan wordt het wapenschildje met de drielingbalken en de uitkomende leeuw toegevoegd.

Dit kan niets anders betekenen dan dat de hertog zijn eigen wapensymbool (de leeuw) laat opnemen in het schildhoofd van het wapen van **Campinia** (of van de graven van **Campinia**). Dat hij aan de gemeenschap van Eersel toestaat het wapen van Campinia in het zegelveld op te nemen zal samenhangen met het feit dat Eersel werd gezien als de centrumplaats van (een deel van) dit graafschap/rechtsgebied. Ook Arnold van Beke plaatst als schout in **Campinia** zijn ambtswapen in zijn zegel. Het is absurd te veronderstellen dat een hertogelijke functionaris als deze schout zijn persoonlijk wapen in het zegelveld van de gemeenschap van Eersel kon laten plaatsen.

Het wapen met de drielingbalken is niet "eigen" aan alleen Eersel, doch aan de streek, die tenminste het latere Kwartier van Kempenland uitmaakte. Het drielingbalkenschild staat dus in principe ter beschikking van zeker die gemeenten, die tot de voormalige jurisdictie van Eersel behoorden.

De lelies

Smit veronderstelt dat de lelies in het hertogdom Brabant zijn ingevoerd door Hendrik I (1190-1235) en ziet de lelie als een teken van rechtsmacht. Een of meer lelies zien wij terug op de zegels van de heer van Breda (1252), Nieuw-Genepië (1274), de schout van Antwerpen (1264), enz.

In Eersel hebben de lelies duidelijk betrekking op de rechtsmacht van de schepenen en niet op de vrijheid zelf, zoals hiervoor bij de analyse van de zegelaankondigingen in de Eerselse schepenoorkonden is gebleken.

De lelie of lelies kan resp. kunnen dus worden gebruikt als element voor te ontwerpen wapens van gemeenten, die eertijds onder de rechtsmacht van de schepenen van Eersel ressorteerden.

De zegels van Eersel

In de oorkonden van 1308 en 1311 is slechts sprake van onse seghele,

sigilla nostra en onsen seghelen. Deze oorkonden zijn slechts in afschrift bewaard gebleven. De enige originele oorkonde uit 1311 is bekrachtigd met o.a. de twee persoonlijke zegels van twee Eerselse schepenen, die beiden een lelie in hun wapenschild voeren.

Van de oudste oorkonde van schepenen van Eersel, waaruit het bestaan van een gemeenschappelijk zegel blijkt (7 juli 1337), is het zegel verloren gegaan.

Type 1

Dit zegel, met een doorsnede van 4 cm., geeft als randschrift + S'.SCABINORVM:VILLE.DE.EERSEL: en vertoont binnen dit randschrift een geharceerd veld met vijfbladige bloemen waarop een burcht is geplaatst, bestaande uit een gekanteeld donjon, waarvoor een gekanteelde en bedakte poort is geplaatst, voorzien van een valhek en een dubbele (gesloten) poort. Het poortgebouw is met muren verbonden aan twee terzijde staande ronde en gekanteelde torens. Onder de poort staat schuingeplaatst een wapenschildje met drie drielingbalken en een schildhoofd met een uitkomende leeuw. Het wapenschildje meet 1,3 cm.

Dit type zegel is in gebruik geweest in de jaren 1344-1383 en is vooral bekend van het zg. 'stedencharter' van 8 maart 1355. Opvallend is een punt naast het wapenschildje onder de rechter burchttoren. Dit zou een opzettelijke wijziging in het zegelstempel kunnen zijn omdat een ouder zegel verloren is gegaan. Hiervoor is al duidelijk gemaakt dat dit zegel het gemeenschappelijk zegel van de vrijheid Eersel was.

Type 2

Dit zegel wijkt slechts op één punt af van type 1. Aan weerszijden van de burchtorens is een lelie opgenomen.

Dit type zegel is in gebruik geweest in de jaren 1339-1685.

Ook dit zegel vertoont op dezelfde plaats als type 1 een punt. Hiervoor is ook voor dit zegel al duidelijk gemaakt dat dit tot 1350 werd gebruikt als gemeenschappelijk zegel van het schependom van Eersel, ná 1383 is dit zegel het enige in gebruik geweest zijnde zegel.

Het fragment-zegel aan de oorkonde van **schepenen en achtmannen der vrijheid Eersel** van 6 augustus 1667 toont duidelijk aan dat dit zegel (ook gezien de punt) hetzelfde zegeltype is als dat uit de 14de eeuw. Juten zou in 1618 een ander type zegel hebben aangetroffen, doch hiervoor zal een slechte afdruk als voorbeeld hebben gediend, omdat ook in 1602 het 14de-eeuwse zegel werd gebruikt.

De latere types zijn voor **Westerhoven** niet van belang.

DE SYMBOLEN UIT HET ZEGEL VAN BERGEIJK (1460-1810)

Berg en eik

Deze beide symbolen uit het zegel van de schepenen van Bergeijk geven een naamsverklaring voor het dorp Bergeijk en kunnen dus niet door een anders genaamde gemeente worden gebruikt.

Sint Petrus

Het opnemen van deze heilige als schilddrager of -houder is slechts aan Bergeijk voorbehouden omdat Sint Petrus de patroon van de parochie Bergeijk was en is. Als zodanig wordt deze heilige al in 1340 genoemd.

Alhoewel ook o.m. Westerhoven tot die parochie behoorde, verdient het toch voorkeur de eigen parochiepatroon de desbetreffende rol te laten vervullen. In theorie zou het mogelijk zijn - bij gebrek aan andere symbolen - de sleutels van Sint Petrus en Sint Servaas gekruist in het schild te plaatsen.

Het vuurijzer

Dit symbool, het embleem van de Orde van het Gulden Vlies, dat ook voorkomt op de munten van de latere Brabantse hertogen uit het Bourgondische huis, evenals als schakelonderdeel in de keten van de Orde van het Gulden Vlies, werd in 1817 gezien als "helmen" en als zodanig vertaald in het gemeentewapen van Bergeijk. Het werd niet overgenomen in het (huidige) gemeentewapen van Bergeijk en zou in principe vrij zijn voor gebruik. Toch lijkt het gebruik van dit symbool niet zo voor de hand te liggen omdat het als algemeen Bourgondisch kenteken niets "eigens" lijkt uit te stralen voor de tot de bank van Bergeijk behoord hebbende dorpen.

Het wapen van de hertog van Brabant uit het huis Bourgondië

Het wapen, dat bij de instelling van de schepenbank van Bergeijk, waartoe ook Westerhoven behoorde, door de hertog werd toegekend is het wapen dat door Karel de Stoute, hertog van Bourgondië-Brabant werd gevoerd. Het wapenschild is gevierendeeld. Het eerste en vierde kwartier zijn van azuur (=blauw), beladen met drie leliën van goud, omzoomd van zilver en keel (=rood)(= Nieuw Bourgondië); het tweede kwartier is gedeeld: a. (=boven) geschuimbalkt van goud en azuur, van zes stukken, omzoomd van keel (= Oud Bourgondië); b. (=onder) van sabel (=zwart), beladen met een leeuw van goud, getongd en genageld van keel (= Brabant); het derde kwartier is eveneens gedeeld: a. geschuimbalkt van goud en azuur, van zes stukken, omzoomd van keel (= Oud Bourgondië); b. van zilver, beladen met een leeuw van keel, gekroond, getongd en genageld van goud (= Limburg). Over alles heen (= het hartschild) een schild van goud, beladen met een leeuw van sabel, getongd en genageld van keel (= Vlaanderen).

Dit wapen in zijn geheel wordt door de gemeente Bergeijk gevoerd en kan dus niet (in zijn geheel) worden overgenomen. Wel kunnen delen uit dit wapen terugkeren in het wapen van Westerhoven.

Het zegel van Bergeijk

Voor zover bekend heeft de bank van Bergeijk slechts één zegelstempel gebruikt. De oudst bekende afdruk hangt aan een Bergeijkse schepenbrief van 8 mei 1488 en vertoont binnen het randschrift (SIGILLVM SCABINORVM VILLAE DE BERGEYCK) een ondergrond (berg ?), waarop (heraldisch) links een eik en (heraldisch) rechts Sint Petrus met een sleutel in zijn rechterhand, waartussen het wapen van Karel de Stoute, hertog van Bourgondië en Brabant, waarboven een vuurslag, ontleend aan een munt van dezelfde hertog (1467-1477) of de schakel van de Orde van het Gulden Vlies.

Dit zegel is met zekerheid tot en met het eerste kwart van de 17de eeuw in gebruik gebleven, doch vermoedelijk tot 1811, toen de vrederechter van Eindhoven het stempel meenam en nimmer teruggaf. Het niet kunnen vervaardigen van een nieuwe afdruk was voor de burgemeester in 1815 dan ook reden om als wapen Sint Petrus met sleutel en voor zich een eik op

een berg ("hetwelk toepasselijk is op den naam der Gemeente BergEyk") als nieuw wapen voor te stellen. Vermoedelijk na een verzoek van de gouverneur der provincie ging de burgemeester alsnog op zoek naar een afdruk. Hij vond er een, doch die is niet geheel duidelijk afgedrukt en door gebruik nogal versleten. Dit zal dan ook de reden zijn, waarom de vuurslag boven het schild door de Hoge Raad van Adel werd aangezien voor een tweetal helmen.

HET HUIDIGE GEMEENTEWAPEN VAN WESTERHOVEN

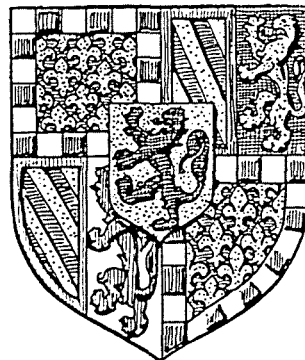
Naar aanleiding van de advertentie van de Hoge Raad van Adel schrijft de burgemeester van Westerhoven op 25 maart 1815 aan de gouverneur der provincie Brabant dat zijn gemeente voorheen geen afzonderlijk wapen heeft gehad, maar in voorkomende gevallen het wapen (lees: zegel) van Bergeijk, waartoe Westerhoven behoorde, heeft gebruikt. Mocht het noodzakelijk zijn dat de gemeente een eigen wapen voert, dan weet hij niets beters te bedenken dat Sint Servaas, de patroon der gemeente, danwel een wapen dat als beste wordt geoordeeld ten aanzien van het Koninkrijk der Nederlanden.

Op 14 oktober 1818 wordt aan de gemeente Westerhoven het volgende wapen verleend: zijnde een schild van lazuur, beladen met het beeld van St. Servaas van goud.

Het diploma uit 1818 was in 1952 blijkbaar zoek of zo slecht dat de burgemeester om een kopie ervan verzocht bij de Hoge Raad van Adel. Het huidige diploma dateert van 25 februari 1952. De tekst is gelijk gebleven aan het diploma van 1818, de beeltenis van de heilige uit 1952 wijkt echter nogal af van die uit 1818, d.w.z. dat de tekening veel gedetailleerder is uitgevoerd.

Zegel van de bank van Eersel
1283-1460

Wapen van de hertogen van Brabant
uit het Bourgondische huis, zoals
dat voorkomt op het schependomsze-
gel van Bergeijk, 1460-1811

V. ANDERE SYMBOLEN T.B.V. EEN WAPEN VOOR WESTERHOVEN

Sint Servaas (patroon der parochie en gemeente)

Het wapen van de gemeente Westerhoven vertoont sinds 1818 de beeltenis van Sint Servaas.

Deze heilige werd in 1815 als patroon der gemeente beschouwd. Vermoedelijk is hij steeds al de parochiepatroon geweest. Van de parochie Westerhoven is al sprake in 1308. De kerk van Westerhoven was een dochterkerk van Bergeijk en in 1444 worden de kerken van Westerhoven en Dommelten verenigd tot een vicariaat. De vroegste vermelding van de kerkpatroon S:Servacius vinden wij in 1605/1608, doch dit is niets bijzonders daar de meeste kerkpatronen ons slechts vanaf ca. 1600 bekend zijn.

Misschien is de naam van de klok (1442) in de Westerhovense kerk ("Servaes is mijn naem, mijn gheluit sij Gode bequaem") een aanwijzing voor een hogere ouderom van dit patrocinium.

Een relatie met de kerk van Sint Servaas te Maastricht is niet denkbeeldig omdat het kapittel van die kerk tot de eerste decennia van de 14de eeuw aanzienlijke cijzen onder Westerhoven beurde: jaarlijks 14 1/2 vaten rogge, oude maat, 3 pond, 2 schillingen en 10 penningen oude cijns en 15 1/2 broden en 10 hoenders, alle op vrijdag na St.Maarten.

Er is alle reden voor te veronderstellen dat genoemd kapittel een aanzienlijke grondheerlijkheid ter plaatse bezat.

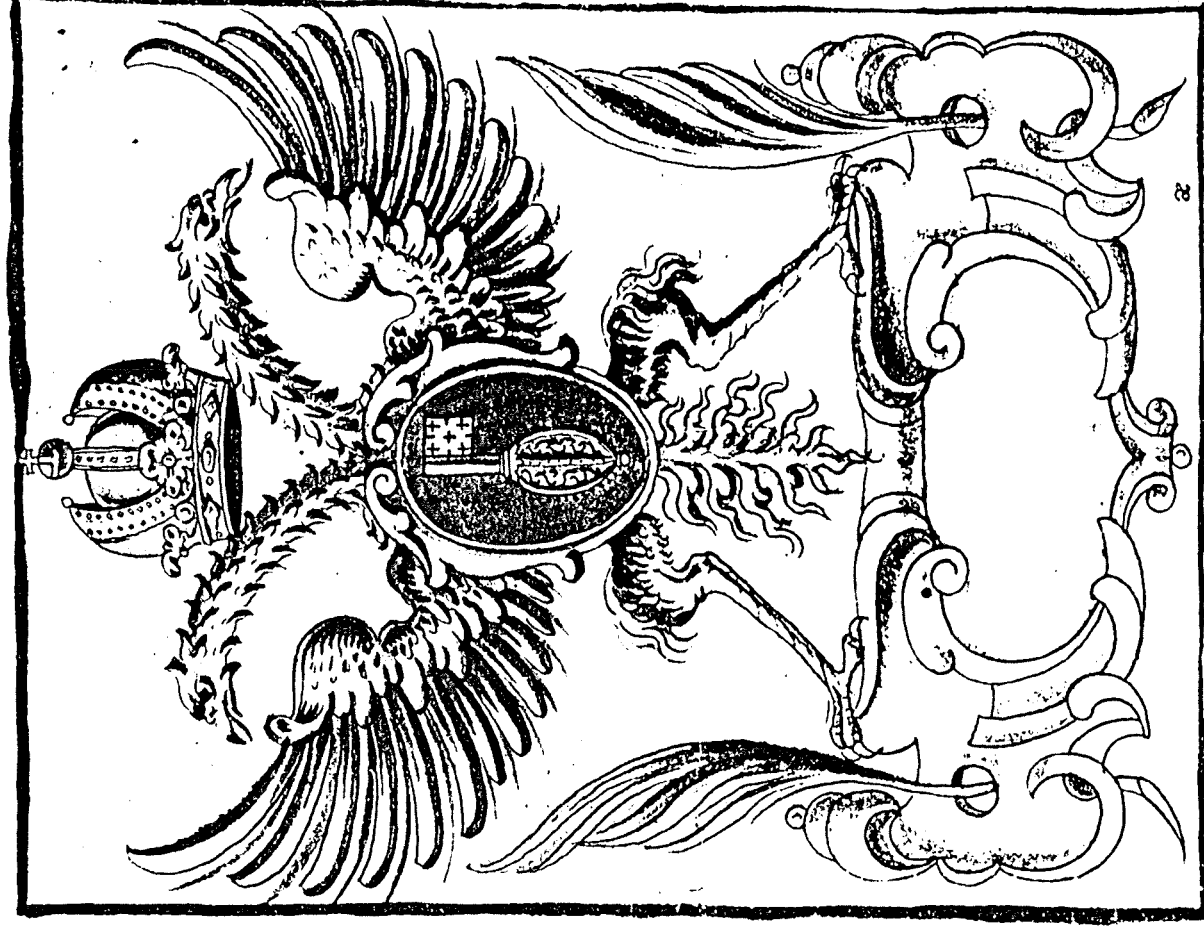
Toch kan niet de heilige zelf op het schild worden geplaatst, zoals thans het geval is. Een meer eervolle plaats zou hij krijgen door hem als schildhouder van het nieuwe gemeentewapen te gaan voeren. De voorkeur gaat dan uit naar de heilige zonder draak aan zijn voeten omdat daardoor een "te drukke" compositie ontstaat. Anderzijds zou, indien de heilige als schildhouder niet gewenst is, het symbool van deze heilige - de Sint Servaas-sleutel - in het schild kunnen worden opgenomen. Het wapen van het kapittel vertoont deze sleutel in goud of zilver op een schild van keel, waarbij een dubbelkoppige adelaar als schildhouder fungeert (zie afb.).

De abdij van Sint Jacob te Luik

Deze abdij, die de helft van de villa Bergeijk (1137) bezat, is met zekerheid grondheer onder Bergeijk-Westerhoven geweest. De abdij bezat ter plaatse een schepen- of laatbank (1228). Jammer is, dat een zegel van die bank niet (bekend) is overgeleverd. De oorkonde van 1228 bewijst in ieder geval dat de abdij de molenplaats in Westerhoven bezat alsmede ter plaatse e.o. een zestal ministerialen, waaronder een "villicus".

De abdij bezat verder tenminste de helft van de kerk (met patronaatsrecht) van Bergeijk (en dus van o.m. Westerhoven, als dochterkerk van Bergeijk), tienden onder Bergeijk, Riethoven, Westerhoven en (Luyks)-Gestel (om het andere jaar), leengoederen onder Westerhoven (twee huizen en landerijen) en een cijnsboek op Bamis aldaar, dat jaarlijks 5 mud, 2 vaten en 8 kannen rogge, 5 mud, 7 vaten en 8 kannen haver, 5 stuivers en 9 penningen en 5 hoenders opbracht. Dit cijnsboek brengt in 1569 jaarlijks 9 gulden op, als wordt gezegd dat deze cijns van het kapittel van St.Lambrechts (sic!) te Luik onder Bergeijk wordt gepacht. In 1340 wordt gemeld dat de naburen van Bergeijk en Westerhoven 4 schellingen groten aan de hertog betalen voor hun gemeint en dat de abt van Sint Jacob te Luik 12 groten uit diezelfde gemeint beurt. Inzake diezelfde gemeint wordt in 1403/1404 meegedeeld dat de breuken (=boete

Het wapen van het Sint-Servaaskapittel te Maastricht (17de eeuw).

inkomsten) daarop half aan de **bisschop van Luik** (sic!) en half aan de hertog toebehoren omdat "Eyke" (= Bergeijk met Westerhoven) voor de helft aan de hertog en voor de helft aan genoemde bisschop toekomt.

Het leengoed dat de heer van Herlaer onder Westerhoven bezat en dat grensde aan het leengoed van de abdij, behoorde oorspronkelijk vermoedelijk eveneens tot het abdiydomein, waarover de Van Herlaers voogd zullen zijn geweest. De heren van Horne-Perwijs, de latere cijnsheffers onder Bergeijk, zijn de rechtsopvolgers van de heren van Herlaer.

Uit dit alles kan worden geconcludeerd dat de Luikse abdij van Sint Jacob een grondheerlijkheid onder Bergeijk bezat met in ieder geval de lage heerlijkheid. De abdij had een (cijns- of laat)hof ter plaatse, die onder een villicus of meier van de abdij stond. Daar een zegel van deze laat- of schepenbank ontbreekt, kan voor Westerhoven worden gezocht naar symbolen van deze abdij, die in het nieuwe gemeentewapen kunnen worden opgenomen. Dit is gerechtvaardigd, daar de abdij de heerlijkheid met de hertog lijkt te delen.

Het zegel van de Sint Jacobsabdij vertoont de heilige apostel Sint Jacobus, die de rechterhand (met twee uitgestrekte vingers) heeft opgeheven en in de linkerhand een boek draagt (1112, 1296, 1318). Zó vinden wij de H.Jacobus de **Meerdere** afgebeeld op een Middeleeuws miniatuur (zie afb. op titelpagina), terwijl hij in het begin van de 13de eeuw wordt uitgebeeld met een boek, dat hij met twee handen vasthoudt. Later zien wij hem steeds meer met pelgrimsstaf en (Sint Jacobs)schelp voorgesteld. Het zegel uit 1112 zou als randschrift SCS IACOBVS FR.DNI. (= Heilige Jacobus, broeder van de heer) hebben gehad. Thans is deze Jacobus bekend als Jacobus de **Rechtvaardige**, die aanvankelijk weinig met het optreden van Jezus op had. Na het vertrek van de H.Petrus werd hij leider van de christengemeente in Jeruzalem en ontving volgens de latere overlevering, van de joden, bij wie hij om zijn wettische gestrengheid in ere was, de bijnaam van de Rechtvaardige. Hij stond dicht bij de joodse godsdienst dan Paulus. Jacobus had veel invloed op het apostelconvent. Men zag in hem een nazireeër. Hij werd als martelaar van de tinnen van de tempel geworpen en gestenigd in ca. 62 n.Chr. In de oudere literatuur staat deze martelaar bekend als de apostel Jacobus de **Mindere**, die in de middeleeuwse kunst steeds een sterke gelijkenis met Christus heeft. Deze gelijkenis is een gevolg van het feit dat hij, evenals zijn broer Judas Thadeus, tot de 'broeders des Heren' behoorde. Omdat hij na de steniging niet direct dood was, werd hij met een **knuppel** of vollerstang doodgeslagen, waardoor hij wordt afgebeeld met één van die voorwerpen. In de 13de en 14de eeuw heeft hij steeds de knuppel als attribuut.

Ten tijde van abt Etienne II (1095-1112) werden de relieken van de apostel Jacobus de **Meerdere** overgebracht naar Luik. Genoemde abt spande zich enorm in om deze apostel als patroon van de abdij bevestigd te zien. Jacobus de Meerdere was een van de twaalf apostelen en een oudere broer van de apostel Johannes. Met Petrus vormden beide broers de kring van Jezus' meest vertrouwde leerlingen, die bij enkele bijzondere gelegenheden in diens tegenwoordigheid mochten zijn. Dat Jacobus in de gemeente van Jeruzalem een aanzienlijke plaats innam, kan blijken uit het feit dat hij nog vóór Petrus gevangen genomen werd door koning Herodus Agrippa I, die hem, om te Jeruzalem de gunst van de joden te verwerven, in 42 door het zwaard liet ombrengen. Volgens traditie zou hij in Spanje het evangelie verkondigd hebben. Zijn gebeente zou in de 9de eeuw te Santiago de Compostella zijn teruggevonden.

Het wapen van de abdij van St. Jacob is nog op verschillende plaatsen in de kerk, die tot de verdwenen abdij behoorde, terug te vinden. De heraldische omschrijving van dit wapen luidt: in azuur twee kruiselings geplaatse knotsen (of knuppels), in het schildhoofd en aan beide zijden vergezeld van een (St. Jacobs)schelp, alles van goud.

Uit dit wapen blijkt dat men nooit heeft kunnen achterhalen welke heilige Jacobus nu de patroon der abdij was. Daarom zal men de symbolen van beide heiligen in het wapen hebben gecombineerd. Aardig is in dit verband een houtsnede van Albrecht Dürer (1471-1528) te vermelden, van "Jacobus de apostel", die als attributen zowel de pelgrimsstaf en -hoed als de knuppel en de Sint Jacobsschelp in zijn handen heeft (zie afb.).

Gezien de rechten van deze abdij ter plaatse is dit wapen bij uitstek geschikt om te worden opgenomen in het te ontwerpen gemeentewapen van Westerhoven.

De abdij van Thorn

Vermoedelijk heeft deze abdij in de 12de eeuw aanzienlijke goederen onder Bergeijk verworven. In 1234 respectievelijk 1244 wordt meegedeeld dat de abdij een "goed" danwel een "hof" onder Bergeijk bezat, met toebehoren. In 1269 draagt de abdis van Thorn het allodium Postelreven van haar abdij over aan het klooster Postel. Dit allodium was gelegen in de jurisdictie van Eersel binnen de huidige gemeente Bergeijk. Een geschil met de hertog van Brabant over een jaarcijns te Berkt in de parochie Bergeijk wordt in 1293 ten gunste van de abdij beslecht. In 1569 pachten die van Westerhoven onder Bergeijk een cijns van het kapittel van Thorn, die jaarlijks 10 gulden opbrengt. Hieruit zou men kunnen concluderen dat het cijnsgoed van Thorn onder Westerhoven aanzienlijker van grootte was dan het cijnsgoed van de Jacobsabdij (vgl. hiervoor). Voor Bergeijk is aangetoond dat de Thornse cijnzen vooral in het westen van de huidige gemeente waren gelegen. De cijnzen werden geïnd op Sint Maarten en brengen in 1798 in het geheel jaarlijks zo'n 21 gulden en 10 stuivers op. Het wapen van de Thornse abdij vertoont de zwarte Rijksadelaar op een gouden schild.

Al bij al zijn deze gegevens te onvolledig om de symboliek van deze abdij tot uitdrukking te laten komen in het samen te stellen nieuwe gemeentewapen voor Westerhoven.

De abdij van Tongerlo

Deze abdij was met zekerheid vanaf vóór 1283 gegoed te Bergeijk, toen zij - samen met de abdij van Floreffe - tenminste de tiende van 't Loo aldaar als cijnsgoed bezat. Het complex bezittingen/rechten wordt in het begin van de 14de eeuw aanzienlijk uitgebreid als de abdij van de hertogelijke rentmeester woeste gronden onder Bergeijk en Westerhoven ontvangt. In 1311 verwerft de abdij (de helft van) het patronaatsrecht van de kerk van Bergeijk (en dus ook van Westerhoven), de grote en kleine tienden, keurmeden, leenmannen, geldcijnzen en alles wat tot de kerk van Bergeijk behoort. Een geschil met de Sint Jacobsabdij over het patronaatsrecht wordt in 1318 bijgelegd. Dan wordt bepaald dat beide abdijen de begeving van de kerk ombourten zullen uitoefenen.

De helft van de grote en kleine tienden, in 1311 verworven, is eveneens

oorzaak van geschil. Vanaf 1346 zullen die voortaan aan het klooster Postel behoren op voorwaarde dat hiervoor leenhulde aan Tongerlo zal worden gedaan.

De abdij van Tongerlo bezat in 1569 "iets" (niet met name genoemd, doch vermoedelijk de hiernagenoemde hoeve) onder Westerhoven, dat dan jaarlijks 25 gulden, 15 mud rogge, 2 mud even (=haver) en 1 zak platzaad (tesamen dus zo'n 75 gulden) waard is.

Als wij de goederen bekijken, die in de 16de eeuw van de abdij overgaan naar het nieuw gestichte bisdom 's-Hertogenbosch, zien wij daarbij de volgende rechten onder Westerhoven: een hoeve, een erfpacht en een tiende (ieder even jaar, rijdende tegen de prelaat van Sint Jacob, d.w.z. dat laatstgenoemde de tiende ieder oneven jaar heeft).

Al bij al is hier echter geen reden om in het te ontwerpen gemeentewapen rekening te houden met de symboliek van de abdij van Tongerlo.

Het klooster Postel

Dit klooster was tenminste vanaf 1258 gerechtigd onder Bergeijk (Berkt) en wist in 1269 onder Bergeijk-Eersel een allodium van de abdij van Thorn te verwerven. De watermolen van Westerhoven moet vóór 1362, doch vermoedelijk al vóór 1347 van de abdij van Sint Jacob te Luik in handen van het Postelse godshuis zijn overgegaan. Uit de molen en de bijbehorende beemden moest het godshuis een jaarcijns van 3 spint rogge, 3 spint haver, 18 stuivers en 3 oordjes aan de abdij betalen.

Van ander bezit van dit godshuis onder Westerhoven is niets bekend.

Er is dus geen reden aanwezig om de relatie Postel-Westerhoven in het nieuwe gemeentewapen tot uitdrukking te brengen.

De heerlijkheid Bergeijk

Hiervoor hebben wij al gezien dat tot de heerlijkheid Bergeijk ook Riethoven, Westerhoven (met Borkel en Schaft) en Luyksgestel behoorden. Naast de abdij van Sint Jacob, die de helft van die heerlijkheid bezat lijkt een inheemse familie Van Eyck de andere helft te bezitten. Deze familie schenkt delen van haar bezit aan o.m. de abdij van Tongerlo en het klooster van Postel, doch draagt uiteindelijk haar bezit op aan de hertog van Brabant om het in leen terug te ontvangen. Na het begin van de 14de eeuw is deze familie ter plaatse uitgespeeld en deelt de hertog de rechtsmacht met de abdij van Sint Jacob te Luik.

Genoemde familie Van Eyck voerde als wapen: in zilver drie verkorte palen van sabel. Zegels van leden van deze familie uit 1282 en 1311 bewijzen dit.

De hertog is het, die in 1460 aan Bergeijk het vrijheidsrecht verleend en dit dorp met Riethoven, Westerhoven, Dommelen, Borkel en Schaft één schepenbank geeft, waaraan Westerhoven twee schepenen leverde.

Philips IV, koning van Spanje verpandte als hertog van Brabant in 1626 de heerlijkheid Bergeijk, Westerhoven, Riethoven, Borkel en Schaft voor 97.000 gulden aan Gerard van Broekhoven. Van Broekhoven was o.m. schepen van de stad 's-Hertogenbosch en rentmeester-generaal in stad en Meierij. In 1620 waren hij en zijn broers door de koning in de adelstand verheven. Na zijn overlijden in 1638 blijft zijn weduwe vrouwe van Bergeijk c.a. tot 1658, toen het pandschap door de Staten-Generaal werd ingelost. Zij overleed in 1660.

Ondanks de lossing van het pandschap door de Staten-Generaal bleven er heren van Bergeijk c.a. bestaan omdat genoemde lossing niet door de ko-

ning van Spanje werd erkend. Jan Baptist van Broekhoven (1619-1681), de zoon van genoemde Gerard, werd in 1665 respectievelijk 1677 door de Spaanse koning verheven tot **baron c.q. graaf van Bergeijk**. Deze laatste titel ging over op zijn nakomelingen.

De familie **Van Broekhoven** voerde als wapen: in blauw drie molenijzers van goud (2,1). Het is niet bekend of deze heren van Bergeijk hun wapen in het schepenzegel van Bergeijk lieten aanbrengen. Waarschijnlijk is dit niet omdat het zegel uit 1460 nog tot 1811 werd gebruikt.

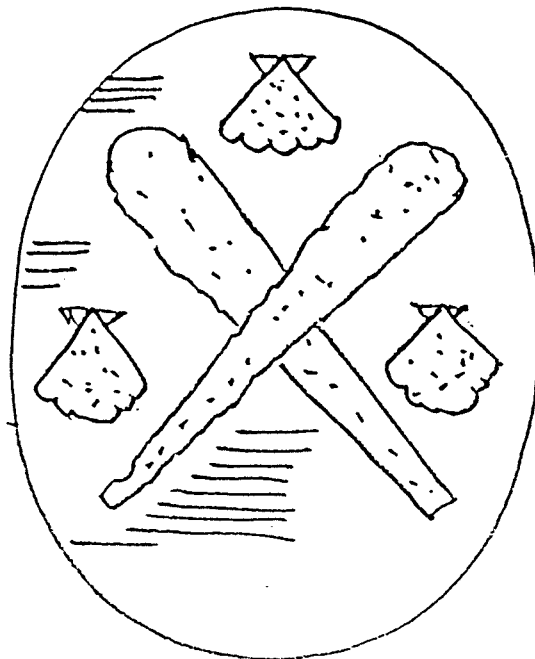
Bij gebrek aan andere symbolen zou de symboliek van dit (familie)wapen een rol mogen spelen bij de samenstelling van het nieuwe gemeentewapen van Westerhoven.

Een dorpswapen ?

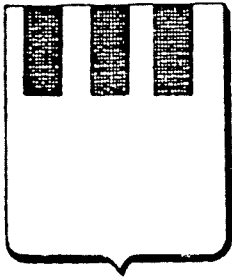
In het algemeen voegen personen die hun geboorteplaats verlaten een symbool van hun geboorteplaats of geboortestreek aan hun (ambts)wapen toe. Dit is vooral bekend van (hoge) geestelijken, zoals abten, bisschoppen, vicarissen e.a. Dit zien wij bijvoorbeeld bij Rythovius (Riethoven), Sonnius (Son), Houbraken (Geldrop), Van der Schaeft (Schaft) enz.

Voor Westerhoven dachten wij geluk te hebben doordat bekend was dat twee Westerhovense borelingen het hadden gebracht tot abt van Tongerlo, t.w. Johannes Baptista (Hamus) van Westerhoven (abt 1487-1501) en Petrus (Mans) van Westerhoven (coadjutor 1497-, abt 1501-1504). Hun wapens vertonen respectievelijk droogscheerdersscharen en lelies, die als familiesymbolen kunnen worden gezien. Beide wapens vertonen een vrijkwartier van goud, waarin eerstgenoemde één vogel van keel, doch laatstgenoemde drie vogels van sabel (2,1) opneemt (zie afbeeldingen).

Hierdoor wordt het "geboorteplaats-element" onzeker en durven wij geen uitspraak over het bestaan van een dorpswapen te doen, zolang niet meer voorbeelden bekend worden.

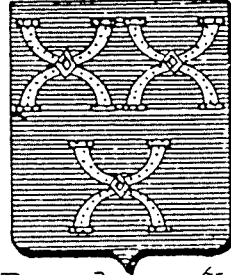

Afbeelding van het wapen van de Sint Jacobsabdij te Luik

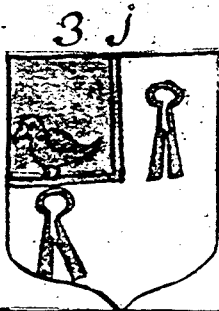
Berch-Eyck (Van)

Wapen van de familie Van Eyck,
heren van Bergeijk c.a.
tot ca. 1300.

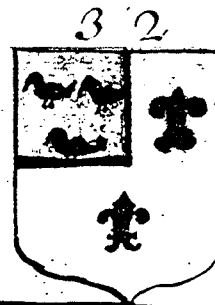

Brouchoven (Van)
C^{tes} de Bergeyck
Brab Sept

Wapen van de familie Van Broek-
hoven,
heren, baronnen en graven van
Bergeijk, 1626-

Joannes Baptista
de Westerhoven 1487
pauperum pater
dignus. obiit 1501. 18
sept.

Petrus Mans de Wes-
terhoven, coadiutor
1497, abbas 1501. obiit
1504. 23 augusti.

Wapens van de twee Westerhovense abten van Tongerlo.

VI. CONCLUSIE EN VOORSTELLEN

Uit het voorgaande kunnen wij de volgende conclusies trekken:

1. de burcht van Eersel is een symbool voor Eersel en niet voor de tot bank van Eersel behoord hebbende dorpen;
2. de drielingbalken in het zegel van Eersel zijn "streekeigen" en kunnen ook voor de tot de bank van Eersel behoord hebbende dorpen worden gebruikt;
3. de lelies in het zegel van Eersel duiden op de rechtsmacht van de bank van Eersel over een groot ressort en zijn juist voor de dorpen in dit ressort een symbool dat kan worden gebruikt;
4. de berg en de eik in het zegel van Bergeijk zijn een symbool voor deze gemeente en niet voor de dorpen die eertijds tot de bank van Bergeijk behoorde;
5. het vuurijzer in het zegel van Bergeijk is eventueel als symbool beschikbaar omdat dit niet specifiek "eigen" is voor Bergeijk;
6. delen van het wapen van de hertogen van Brabant uit het Bourgondische huis kunnen worden gebruikt;
7. Sint Servaas staat afgebeeld in het huidige gemeentewapen van Westerhoven. In het nieuwe wapen kan deze heilige fungeren als schildhouder;
8. het wapen van het kapittel van St.Servaas kan worden gebruikt. In combinatie met Sint Servaas als schildhouder lijkt dit echter teveel van het goede;
9. het wapen van de abdij van St.Jacob te Luik kan worden gebruikt;
10. het wapen van de abdij van Thorn zou kunnen worden gebruikt, doch de historische gegevens inzake de rechten van deze abdij zijn (nog) te onvolledig;
11. de wapens van de abdijen van Tongerlo en Postel kunnen niet worden gebruikt;
12. het familiewapen Van Eyck zou kunnen worden gebruikt, doch de historische gegevens inzake de rechten van deze familie zijn (nog) te onvolledig;
13. het familiewapen Van Broekhoven zou kunnen worden gebruikt, doch door de korte duur van de "heerschappij" van deze familie en het voorhanden zijn van andere symbolen, is het gebruik niet aan te bevelen;
14. het bestaan van een dorpswapen is onzeker.

Uit het voorgaande kan een aantal conclusies worden getrokken.

De nummers 1, 4, 11 en 14 zijn niet te gebruiken, terwijl voor de nummers 10 en 12 te historische gegevens (nog) te onvolledig zijn. De overige nummers kunnen wel worden gebruikt, doch binnen deze groep vallen twee groepen te onderscheiden: de nummers 2, 3, 6 en 9 vallen in de groep waarvan de symbolen bij uitstek geschikt zijn, terwijl de nummers 5, 8 en 13 wel kunnen worden gebruikt, doch een "lagere" waarde hebben ten opzichte van de eerste groep: nummer 5 (vuurijzer) heeft geen specifieke historische betekenis voor de gemeente, nummer 8 (wapen St.Servaas) zou alleen naar de eerste groep kunnen verhuizen indien nummer 7 (St.Servaas als schildhouder) zou worden weggelaten, en nummer 13 (Van Broekhoven) is chronologisch gezien "te laat" en niet typisch genoeg voor Westerhoven.

Uitgaande van de eerste groep kunnen de nummers 2, 3 en 9 in één wapen worden gebruikt, waardoor een historisch verantwoord wapen ontstaat. Een combinatie van de nummers 2, 3 en 6 behoort tot de mogelijkheden, doch hierdoor ontstaat een anachronistisch wapen. Een constructie met de nummers 2, 3 en 9 geniet dan ook de voorkeur, terwijl St.Servaas als schildhouder kan fungeren (nummer 7).

Wij komen dan ook tot het volgende voorstel:

1.

In het nieuwe gemeentewapen kan de tweeherigheid van het domein Berg-eijk - waartoe ook Westerhoven behoorde - tot uitdrukking worden gebracht door combinatie van de symboliek van de hertog van Brabant, i.c. de drielingbalken en de lelie, en die van de Sint Jacobsabdij van Luik. Het schild wordt vastgehouden door de H.Servatius (zie afb. 1), die bij dagelijks gebruik van het wapen (zoals op het briefpapier) mag worden weggelaten.

Het wapen kan dan als volgt worden omschreven:

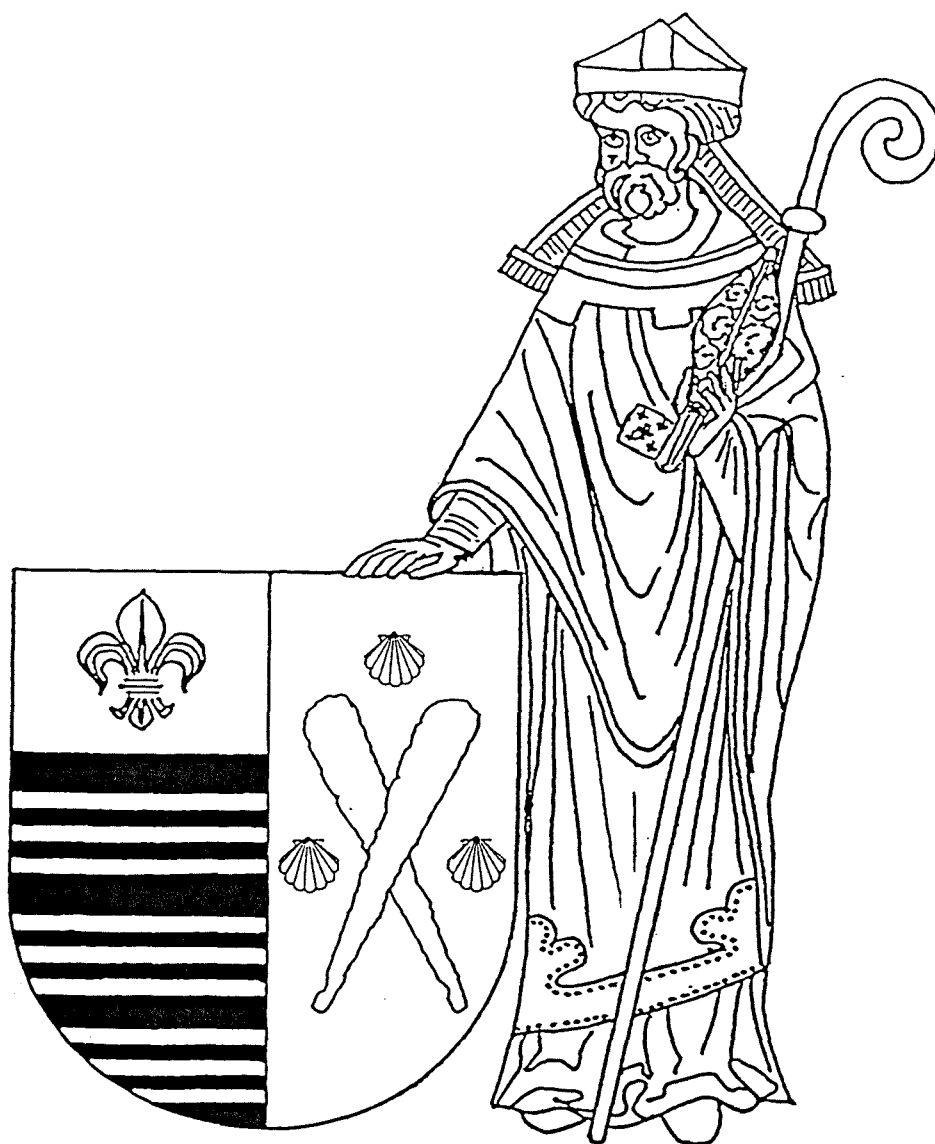
Gedeeld: I. van sabel, beladen met drie drielingbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een lelie van keel; II. van azuur, beladen met twee kruiselings geplaatste knotsen, in het schildhoofd en aan beide zijden vergezeld van een Sint Jacobsschelp, alles van goud. Het schild ter linkerzijde gehouden door de Heilige Servaas, bisschop van Tongeren-Maastricht, van natuurlijke kleur, met een mijter van zilver, geboord en gevoerd van keel, gekleed in een albe van zilver, een over-tuniek van goud, geboord van keel, een antieke kazuifel van keel, geboord en gevoerd van goud, geschoeid van keel en houdende in de linkerhand een kromstaf van goud en sleutel van zilver.

2.

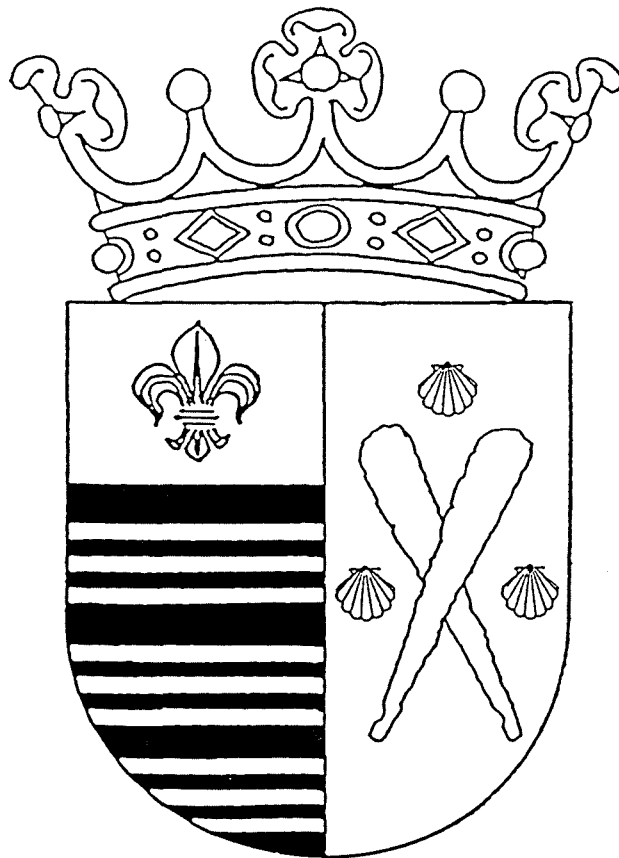
Een tweede voorstel komt overeen met het eerste. De schildhouder is hier echter vervallen, terwijl het schild is gedekt met een gemeentekroon (zie afbeelding 2).

Afbeelding 1

In de onderstaande afbeelding is de beeltenis van Sint Servaas ontleend aan een Zuidduits miniatuur uit het begin van de 13de eeuw.

Afbeelding 2

Een vlag voor de gemeente

Zoals alle gemeenten in onze provincie werd ook aan Westerhoven bij schrijven van de Rijksarchivaris, Mr.Smit, van 9 september 1935 een banier aangeboden: vier banen met rode en witte blokken, aan de bovenzijde van de broek voorzien van een blauw blok ter grootte van vier blokken met de beeltenis uit het gemeentewapen.

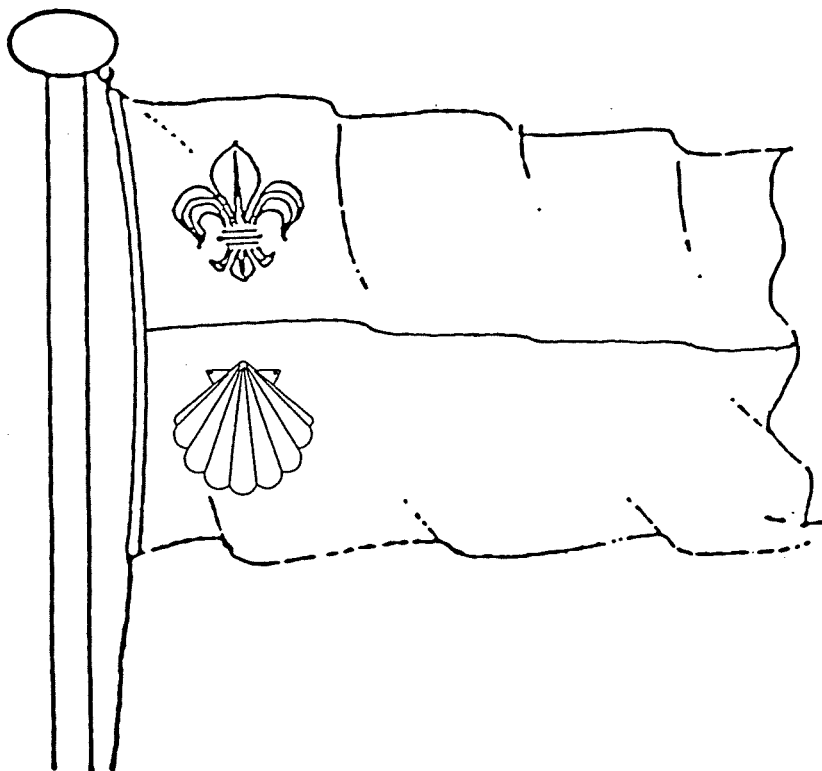
De meeste gemeenten hebben deze "vlag" echter nooit gebruikt. Westerhoven heeft echter amper de gelegenheid gehad de banier te gebruiken omdat deze kort na de Duitse inval in 1940 (11 mei) door de Duitsers werd meegenomen.

Een vlag dient op grotere afstand te worden herkend en dient dus eenvoudig van opzet te zijn. Kleuren en symbolen worden in het algemeen ontleend aan het gemeentewapen.

Aan kleuren staan ter beschikking: zwart, geel, wit, rood en blauw.

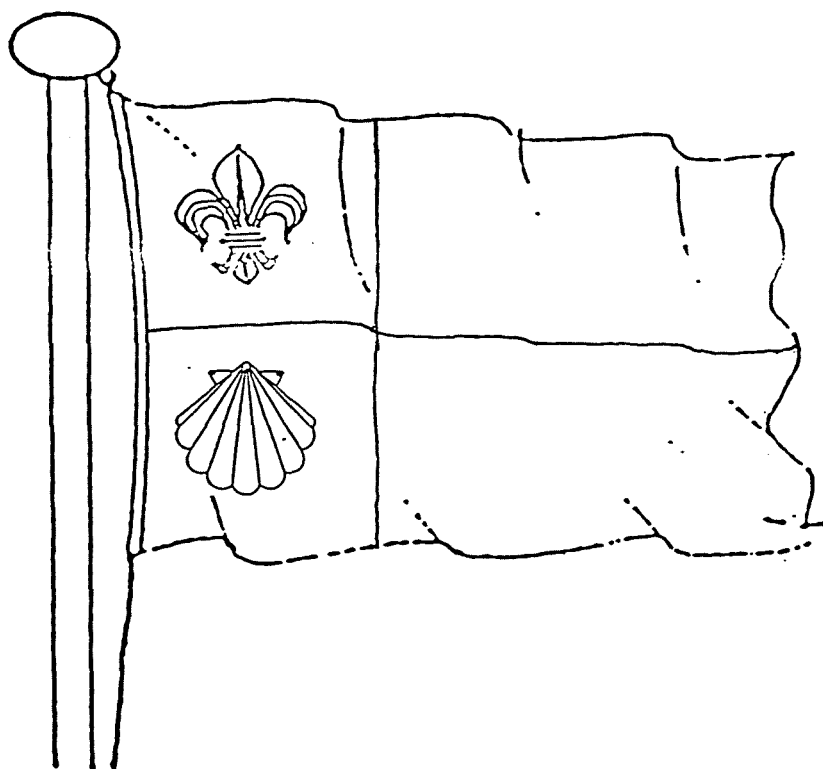
Aan de hand van het nieuwe gemeentewapen komen wij dan tot het volgende voorstel:

twee evenhoge banen van wit en blauw; op de witte baan aan de broekzijde een rode lelie, met een hoogte van $\frac{2}{5}$ van de vlaghoogte en op de blauwe baan een gele schelp, met een hoogte van $\frac{2}{5}$ van de vlaghoogte.

Een tweede voorstel, afgeleid van het eerste, luidt:

gevierendeeld over eenderde van de vlaglengte van wit en blauw, met in het witte vlak aan de broekzijde een rode lelie, met een hoogte van $\frac{2}{5}$ van de vlaghoogte en in het blauwe vlak aan de broekzijde een gele schelp, met een hoogte van $\frac{2}{5}$ van de vlaghoogte.

Westerhoven

Ik behandel slechts de blz. 1-2, 14-28. De rest is zeer belangwekkend maar voor de materie minder relevant.

Opmerkingen : algemeen

Mijn ervaring is, dat werken met P.C. in de hand werkt dat men woorden in zinnen of opeenvolgende zinnen gemakkelijk herhaalt. Let daar op.

blz.1 De uiteenzetting over wapen, zegel, teken, enz. is wat verward. wapen = kenmerk, zegel = waarmerk. Gemeenschappen hadden behoefte aan een zegel, om als collectief juridisch op te kunnen treden. Behoefte aan wapen kwam pas later op, als gemeenschappen eigendom enz. willen kenmerken. Je gooit kenmerk en waarmerk nu door elkaar in één zin.

idem Je geeft wel van sommige plaatsen de oudste zegels, niet de oudste wapens. Merk op, dat deze hoogstwaarschijnlijk veertiende eeuws zijn. Veel wapens zijn via het gebruik van het wapenschild van de heren plaatselijk geworden (Bergen op zoom, Breda); andere zijn duidelijk geheel 'eigen' : Steenberg (1355), Tilburg (15e eeuw), Roosendaal (idem), Esch (jaartal ?). Vaak zijn dit 'sprekende' wapens.

blz.2 Nogmaals : te Breda en BoZ waren de wapens in de dertiende eeuw nog duidelijk dat van de heer van Breda.

blz.2 De passage over schepenbanken hoort niet in deze paragraaf. Op 10 ? Je passage over de Bataafse en Franse tijd is duister. Je moet minstens vermelden, dat eerst de burgerlijke en daarna ook de strafrechtspraak werd afgeschaft. De zegels werden tot waarmerken van de plaatselijke administratie, die gezag aan de centrale regering ontleende. Vandaar Bataafse Maagd, later wapen L.Nap. en later van keizer Nap. Initiatief van herstel wapens ging ook van centraal gezag uit. In je slotzin gebruik je zegel en wapen verward in één zin. Signaleer liever het ontstaan van 'zegelwapens' Voorbeelden : Eersel, Rosmalen en Vught (lievelingen van A.H.).

blz.15 Een wel heel vlot en vroeg situeren van het 'streekwapen'. Ik zie het Kempense wapen liever als een ambtswapen, dat echter tot een kwartierswapen werd (beperkt tot Kempenland in engere zin) en door bijfiguren tot familiewapens. Ik signaleer de kwartierwapens toch liever wat eerder dan Gramaye. Sinds ca.1495 waren de kwartiersvergaderingen in Den Bosch permanent; einde zestiende eeuw gaan de kwartieren ook afzonderlijk vergaderen. Tussen beide data moet het gebruik van de wapens zijn gestimuleerd.

blz.15-16. Kun jij die toestemming documenteren ? Ik geloof daar niet zo vlot in. Ik denk eerder aan een gebruik, dat door de hertogen enz. werd toegelaten.

HOLLAND

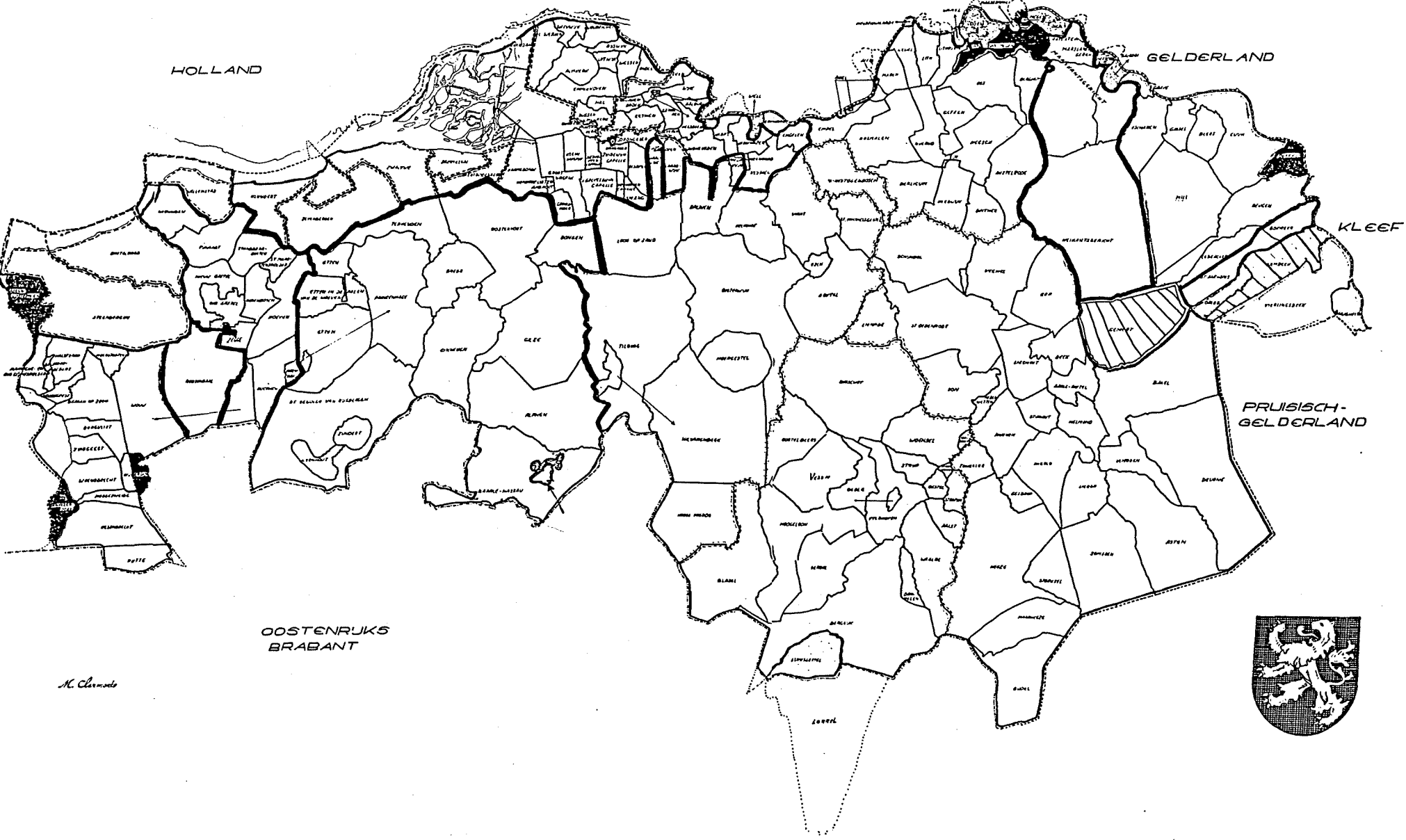
GELDERLAND

KLEEF

PRUISISCH-
GELDERLAND

OOSTENRIJKS
BRABANT

M. Charvats

blz.18 de 'vuursteen' en het 'vuurijzer' vormden samen de 'vuurslag'. Wat jij hier bedoelt is het vuurijzer, dat ook de schakel vormde in de Gulden Vliesketen. Te B. werden dat in 1817 dus helmen.

blz.20 Noem minstens het wapen van het kapittel van St. Servaas.

blz.21 Waar is dat 'embleem' van de St. Jacobsabdij te vinden ?

blz. 24 en 25. Je gebruikt meermalen de term 'Franse' lelie. Dat vind ik een enge beperking. De lelie was een symbool van gezag en macht, alleen bij buitenstaanders alleen als 'Frans' bekend. Het wapen van de Franse koningen is zelfs relatief jong.

blz.25. Zou je eerst niet je eigen conclusies samenvatten ? :

- 1) burcht van Eersel is van E. en niet voor buurgemeenten (15)
- 2) drielingsbalken zijn streekeigen en wel te gebruiken (16)
- 3) lelies wel te gebruiken voor gemeenten uit voorm. schepenbank van E.(16)
- 4) berg en eiken zijn van B. en niet voor buurgemeenten (17).
- 5) vuurijzer zou niets "eigens" hebben (de lelie dan wel ?) (18)
- 6) delen uit wapenschild B zijn te gebruiken (18)
- 7) Servaassleutel kan gebruikt worden (20)
- 8) Sint Jacobsschelp kan gebruikt worden (21)
- 9) Thorn, Tongerlo en Postel waren hier te weinig van betekenis.
- 10) het familiewapen van Van Broekhoven zou in aanmerking kunnen komen (23)
- 11) Het bestaan van een dorpswapen is onzeker (24).

Daarna kan je eigen keuze toelichten : 1,4, 5, 9 en 11 vallen uit.

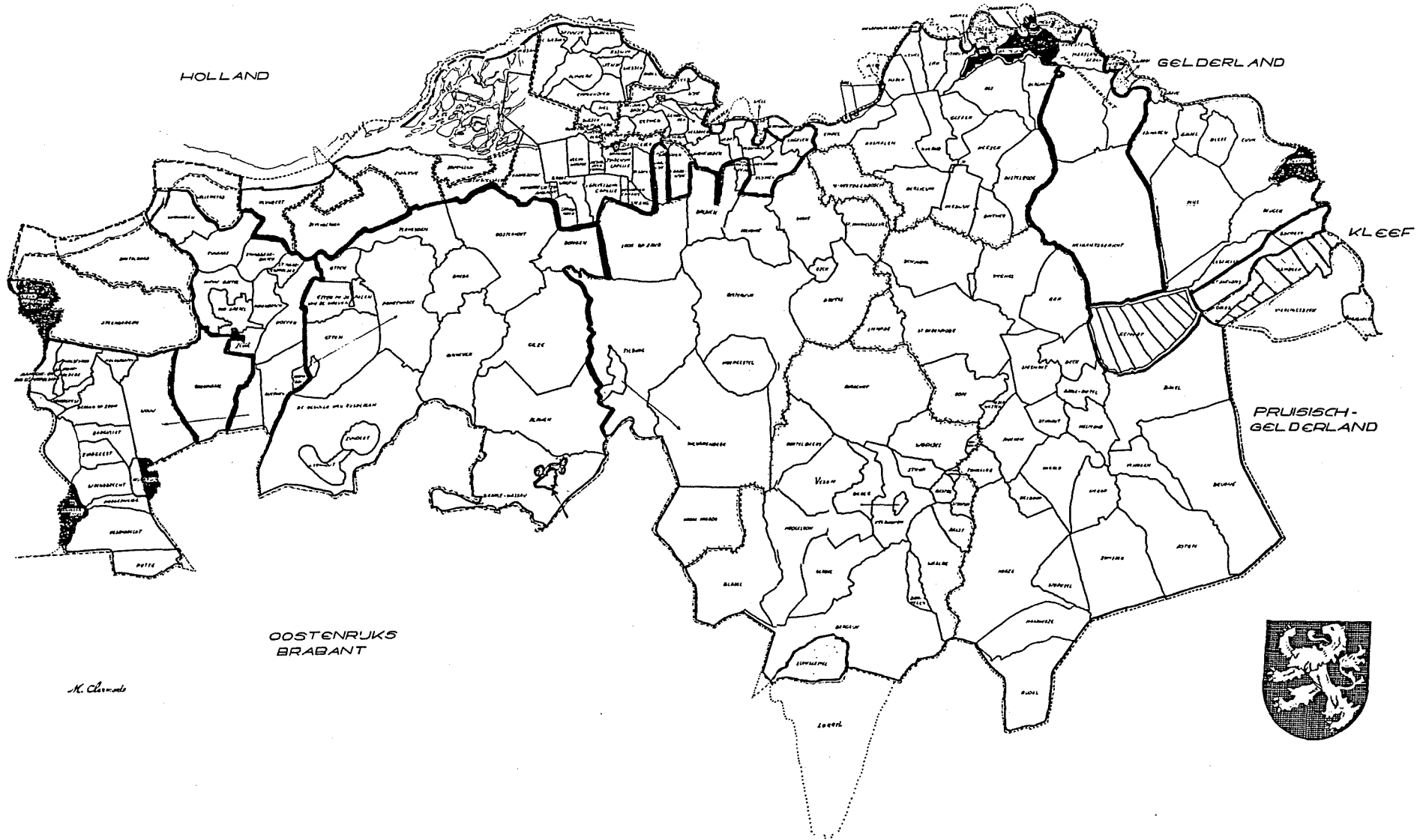
Blijven over : 2,3,6,7,8 en 10.

Je laat 7, 8 en 10 wel heel vlot vallen. Zelf zou ik als volgt redeneren : 2 en 3 zijn niet gelijktijdig met 6, maar opeenvolgend. Het nieuwe wapen is zoals jij het voorstelt een anachronisme.

Wel kwam hertog gelijktijdig voor met 7 en 8, zodat een combinatie van een wapendeel met de Brabantse leeuw, gecombineerd met de St. Jacobsschelp en de sleutel voor de hand lijkt te liggen. Broekhoven is te laat en niet typisch genoeg voor W. Derhalve: een gedeeld schild I Brabant II in goud een rood Sint Andrieskruis, in de kantons schelpen. Schildh. S. met sleutel.

Jouw ontwerp is echter fraai. Van de Bergen op Zoom, 12 februari 1989. vlag zal de beschrijving moeten luiden :
een witte broeking, waarin een rode lelie.
↳ volgens de broekingsdiagramaal verdeeld in
↑ acht banen van geel en blauw.

↳ Het uitwaaiend gedeelte

HOLLAND

GELDERLAND

KLEEF

PRUISISCH-GELDERLAND

OOSTENRIJKS BRABANT

N. Clarendt

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

ingesteld door de Stichting Brabants Heem, 6 maart 1987

Aan de heer A.H. Hoeben
Liatrislaan 12
5582 GJ Aalst-Waalre

Uw brief van 19 juni 1989
Uw kenmerk

Datum 31 juli 1989
Ons kenmerk

Onderwerp wapen/vlag Westerhoven

Geachte heer,

Bij afwezigheid van de heer Melssen zij het mij vergund uw brief namens de commissie te behandelen.

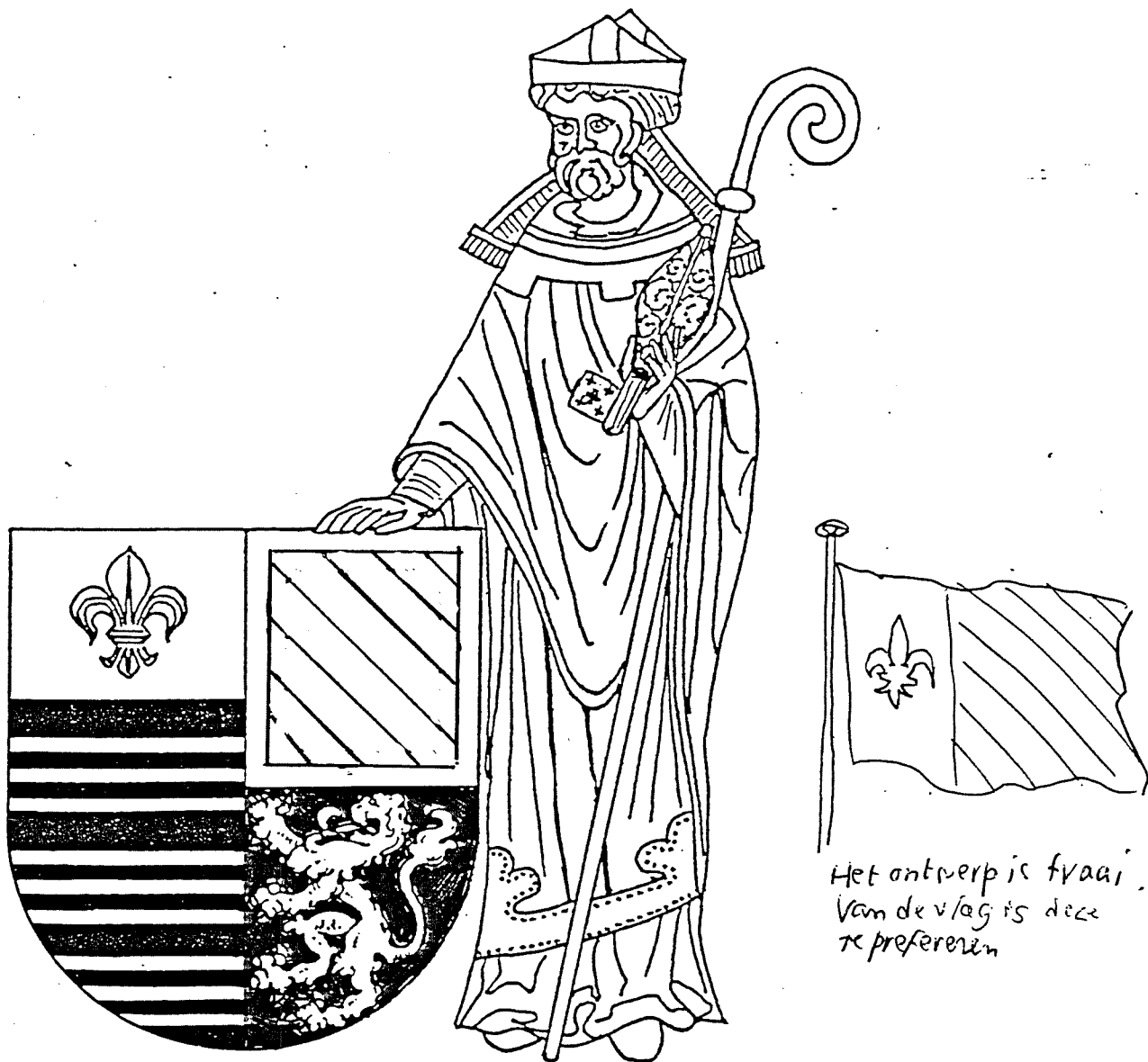
Het is natuurlijk een riskante zaak, zich op kranteberichten te baseren.

De commissie is als zodanig niet bij de ontwerpen van wapen en vlag voor Westerhoven betrokken. Zoals u weet, telt Noord-Brabant tal van gemeenten met een wapen van azuur, waarop een gouden heiligenbeeld. De heraldische achterstand, die in andere provincies terecht veel misprijzen geniet en zelfs op onbegrip stuit, vormt voor iedere in heraldiek belangstellende Brabander een reden om het toe te juichen, wanneer een gemeente een einde wenst te maken na 172 jaar met een dergelijk plaatje gewerkt te hebben.

Het is daarom te betreuren, een verdeeldheid te demonstreren, waardoor een gemeentebestuur weer op het gunstige principebesluit terug zou kunnen komen. In dit licht menen wij uw stappen bij de gemeente Westerhoven niet te kunnen ondersteunen. Dat in de argumentatie van het krantebericht een en ander eenzijdig overkomt, is niet de schuld van de heer Melssen, wiens goed gedocumenteerde voorstel door ons met genoegen is gelezen.

Met de meeste hoogachting,

(W.A. van Ham, wnd. secretaris).

Het ontwerp is fraai.
 Van de vlag is deze
 te prefereren

Gedeeld: I. van sabel, beladen met drie drielingsbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een (Franse) lelie van keel; II. doorsneden: a. geschuinbalkt van goud en azuur, van zes ^{acht} stukken, ~~omzoomd~~ ^{ten een zoom} van keel; b. van sabel, beladen met een leeuw van goud, getongd en genageld van keel. Het schild ter linkerzijde gehouden door de Heilige Servaas, bisschop van Tongeren-Maastricht, van natuurlijke kleur, met een mijter van zilver, geboord en gevoerd van ^{keel} goud, gekleed in een albe van zilver, een overtuniek van ^{keel} goud, geboord van ^{keel} goud, een antieke kazuifel van ^{keel} goud, gevoerd van ^{keel} goud, ^{azuur} ^{goud}, geschoeid van ^{keel} goud en houdende in de linkerhand een kromstaf en sleutel eveneens van goud. ^{keel}

Servaas in nieuw wapen Westerhoven

* St.-Servaas 'bewaakt' het
nieuwe gemeentewapen
van het Brabantse Wester-
hoven zoals het hoort: er-
achter staand.

Maastricht en St.-Servaas horen onafscheidelijk bij elkaar. Maar ook de Brabantse plaats Westerhoven, ten zuiden van Eindhoven, eist de heilige voor zich op. Hij is patroon van de parochie en van de gemeente Westerhoven. De heilige Servaas staat al vanaf het begin van de vorige eeuw op het gemeentewapen van deze plaats. Maar daar hoort hij niet, volgens de puristen onder de heraldici: patroonheiligen dienen de schilden juist te beschermen door erachter te gaan staan. Dat vond ook heraldicus Jan Melssen, die op het streekarchief van Zuid-Oost-Brabant in Eindhoven werkt. Hij kreeg opdracht van het gemeentebestuur van Westerhoven om een nieuw gemeentewapen te ontwerpen. Melssen: „De parochie Westerhoven en de kerk van St.-Servaas in Maastricht heb-

ben een bijzonder band met elkaar. De kapittelheren van St.-Servaas inden aan het begin van de veertiende eeuw namelijk de nodige belastingen in Westerhoven.

Op de vrijdag ná St.-Maarten (11 november) moesten de inwoners van Westerhoven veertien euten rogge, vijftien broden, tien kippen en 3 pond, 21 schillingen en 10 penningen belasting betalen aan de Maastrichtse kapittelheren.“ Als koningin Beatrix haar goedkeuring geeft aan het voorstel van Melssen, dan krijgt Westerhoven binnenkort een nieuw gemeentewapen waarbij St.-Servaas het schild beschermt. Het wapenvoorstel is inmiddels goedgekeurd door de Hoge Raad van Adel in Den Haag, die de koningin in dit soort zaken altijd adviseert.

J. Melman

WESTERHOVEN

Schepenbank

In 1308 (OB 758), 1347-1434 en 1560-1568 worden Westerhovense zaken verleden voor schepenen van Eersel (AAP charters Westerhoven). In 1312 wordt expliciet meegedeeld, dat Westerhoven behoort tot de dingbank van Eersel (Latijnsboek, 226). Uit 1614 is een oorkonde van schepenen van Bergeijk m.b.t. Westerhoven bekend (AAP charters Westerhoven nr. 17).

Toch is Bergeijk, samen met Westerhoven en Riethoven, in 1468 afgesplitst van de bank van Eersel. Onder Westerhoven ressorteerden toen Borkel en Schaft en misschien ook Dommelen (zie onder Bergeijk). Binnen de bank van Bergeijk had Westerhoven, evenals Riethoven, 2 schepenen (van Oudenhoven 1670, p. 60).

Gemeentewapen

Naar aanleiding van de advertentie van de Hoge Raad van Adel schrijft de burgemeester van Westerhoven op 25 maart 1815 aan de gouverneur der provincie Brabant, dat zijn gemeente voorheen geen afzonderlijk wapen heeft gehad, maar in voorkomende gevallen het wapen van Bergeijk heeft gebruikt, waartoe Westerhoven heeft behoord. Mocht het noodzakelijk zijn, dat de gemeente een eigen wapen voert, dan weet hij niets beters te bedenken dan St.Servaas, de patroon van de gemeente, danwel een wapen dat als beste wordt geoordeeld ten aanzien van het koninkrijk der Nederlanden (HRvA). Op 14 oktober 1818 wordt aan de gemeente het volgende wapen verleend: zijnde een schild van lazuur, beladen met het beeld van St.Servaas van goud (PG 1689).

Streekarchief Zuidoost-Brabant

Postbusnummer 90150, 5600 RB Eindhoven.

W.A. van Ham,
Noordsingel 140,
4611 TN Bergen op Zoom.

Uw brief van	-	Datum	10 februari 1989
Uw kenmerk	-	Ons kenmerk	89.1079/JM
Onderwerp	rapport gemeente Westerhoven		

Beste Willem,

Hierbij het concept van mijn rapport, dat vóór 22 februari a.s. naar het college van B & W van Westerhoven moet worden gezonden.

Graag jouw commentaar, zodat ik dat nog kan verwerken. Buiten het voorgestelde wapen heb ik er nog een achter de hand. De linkerhelft van het schild is dan geheel gevuld met de Brabantse leeuw. Het voorliggende ontwerp vind ik echter meer geslaagd.

Met vriendelijke groet,

Jan Melssen

STICHTING KRONIEK VAN DE KEMPEN

Sekretariaat: Wilhelminapark 8 - 5554 JE Valkenswaard - Tel. 04902-13808 - Als de Kroniek u lief is: Bankrek. nr. 12.23.35.163

HET STREEKARCHIEF ZUID-OOST BRABANT

Het wapen van de gemeente Westerhoven

Voor zover bekend komt de oudste vermelding van Westerhoven voor in een oorkonde van februari 1228, toen abt, prior en convent van de St. Jacobsabdij te Luik aan Arnold Stapart de beschikking gaven over een molenplaats in Westerhoven, voor een jaarlijkse betaling. Genoemde abdij bezat onder dit dorp een cijsnhoek, dat wil zeggen dat uit gronden in dit dorp grondbelasting moest worden betaald aan deze abdij, om het andere jaar de tienden en een tweetal huizen, waarvan een aan de Keulseweg, die met de bijbehorende landerijen als leengoed waren uitgegeven. Eveneens om het andere tienden werden de tienden onder Westerhoven geïnd door de kloosters van Postel en Tongelo. Postel bezat ook de plaatselijke watermo-

len en Tongerlo eveneens met zekerheid landerijen onder dit dorp. Naast dit drietal beurden ook het kapittel van Thorn en het kapittel van Sint Servaas te Maastricht grondcijsnen onder deze gemeente. In de 16e eeuw wordt daarbij nog het klooster van Achel genoemd als eigenaar van grond.

het officiële gemeentewapen (1818)

De kerk van Westerhoven, toegewijd aan de Sint Servaas, was een dochterkerk van Bergeijk en de pastoor van Bergeijk had dan ook het patronaatsrecht. Onder de parochie Westerhoven, die al in 1308 wordt genoemd, ressorteerden Dommelen en Borkel. Blijkens een verklaring van het dorpsbestuur uit 1569 bezat Westerhoven een kapel met kerkhof onder de parochie Bergeijk, waarbij noch huis, noch hof, noch tienden behoorden.

Het wereldlijk gezag zal zijn uitgegroeid door de hertog van Brabant, die de gemeenschappelijke gronden van Bergeijk en Westerhoven samen met de abt van de Luikse Sint Jacobsabdij bezat. Deze abdij had met zekerheid een eigen laat- of schepbank (voor de lage rechtspraak) onder Bergeijk-Westerhoven. Ook de heer van Herlaer (onder Sint-Michiëlsgestel) bezat onder Westerhoven goederen, waaronder een huis en landerijen.

De rechterlijke macht was in handen van de schepbank van Eersel, totdat Bergeijk in 1468 samen met o.a. Westerhoven van die bank werd afgesplitst. Binnen de Bergeijkse bank had Westerhoven twee schepenen.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat Westerhoven in het verleden geen eigen wapen heeft gekend. Tot 1468 was het wapen van Eersel tevens het symbool voor Westerho-

Witte wa.....

Hij heeft het gehad, net als de os.

het officiële gemeentewapen

ven en van 1468 tot 1810 dat van Bergeijk. Het is dus logisch dat de burgemeester van Westerhoven op 25 maart 1815 schrijft, dat zijn gemeente voordien geen afzonderlijk wapen heeft gehad en in voorkomende gevallen dat van Bergeijk gebruikte. Mocht het noodzakelijk zijn, dat zijn gemeente een eigen wapen voert, zo schrijft hij, dan weet hij niets beters te bedenken dan St. Servaas, de patroon van de gemeente, danwel een wapen 'dat als beste wordt geoordeeld ten aanzien van het Ko-

ninkrijk der Nederlanden.' Op 14 oktober 1818 wordt de gemeente dan ook het volgende wapen verleend: 'zijnde een schild van lazuur, beladen met het beeld van St. Servaas van goud'.

Het is duidelijk dat dit wapen zowel historisch als heraldisch niet als verantwoord kan worden beschouwd. Voor een (eventueel) nieuw wapen zou men gebruik kunnen maken van de symbolen uit de oude wapens van Eersel en Bergeijk en (indien gewenst) zou de heilige Servatius dan als schildhouder kunnen fungeren, een plaats waarop hij veel beter tot zijn recht komt.

J.Th.M. Meissen, Streekarchief Zuidooost-Brabant.

© Van Zingen & Speule ©

Mie Snufneus Tilburg

Mie Snufneus die stond op één been. Ze liet drie klanken achteren door te waollik in die waai- e, van je hie, van je hoe, van je ha-ha-ha, de de meules be-gonnen te draaie.

mie snufneus die stond op één been ze liet drie klanken achteren door te waollik in die waai- van je hie van je hoe van je hahaha de de meules begonnen te draaie

mie snufneus waos 's hallef zat ze opende d'r deur en ze boog d'r gat door te waollik in die waai- van je hie van je hoe van je hahaha de de meules begonnen te draaie

mie snufneus zat vol wënd en peën ze opende de deur van d'r kruitmagazèèn zo geweldig toot d'ren hoorn van je hie van je hoe van je hahaha èn d'n haon vloog van d'n toren

Dit is één van de weinige liedjes die in mineur gezongen zijn, hier met een eigenaardige wending op het einde. Deze toonsoort wordt meestal gebruikt, als de inhoud van het lied wat triest is. Dat is hier echter helemaal niet het geval. Daarom is de combinatie van deze toonsoort en de inhoud zo bijzonder, maar ook zo goed; het spottend, kluchtig karakter van het lied wordt op deze wijze nog eens extra benadrukt. Het lied over de scheet van Mie Snufneus werd mij voorgezongen door Harrie Schoenmakers en Betsie Maës-Schoenmakers uit Tilburg. Het laten van de scheet wordt op verschillende manieren omschreven in de drie coupletten en van de kracht ervan kunnen we gerust onder de indruk zijn. Met *Waollik* wordt in dit 'Tilburgs' lied naarduidelijk *Waalwijk* in Midden-Brabant bedoeld. Het woordje *toot* in het derde couplet betekent *toeterde*.

Meer aanvullingen op, of aanmerkingen:

Te hooi en te gras

St. Egidius en de goede biecht Ergens in het midden van de zeventende eeuw werd de H. Egidius - wij zeggen St. Gilles - in Griekenland geboren uit welgestelde ouders. Toen zijn ouders stierven, was hij een jongeling die zich financieel bijna alles kon veroorloven. In navolging van het evangelie verdeelde hij zijn bezittingen echter onder de armen. In Athene schonk hij zijn mantel aan een zieke bedelaar, die daarna meteen genas. Het wonder gaf hem veel aanzien, maar bevreemd als hij was voor aardse eer, vertrok hij uit Griekenland en ging als kluzenaar in Zuid-Frankrijk wonen, eerst aan de oevers van de Rhône, later in een bosrijke streek in de omgeving van Nîmes. Al snel kreeg hij een aantal volgelingen. Op 1 september 725 stierf hij te midden van zijn monniken. Rond het leven van St. Gilles zijn een paar legenden ontstaan, die veelal iets te maken hebben met een hinde, die hij in het bos bij Nîmes eens het leven had gered. Het dier bleef bij hem en was lange tijd zijn enige gezelschap. Daarom wordt hij vaak met een hinde afgebeeld. Ook is er een legende die St. Gilles in verband brengt met Karel de Grote. Deze grote keizer zou een grote misdaad hebben begaan, die hij niet durfde te biechten. De schuld woog zwaar op de ziel van de keizer en ten einde raad riep hij de voorspraak in van St. Gilles. Toen de

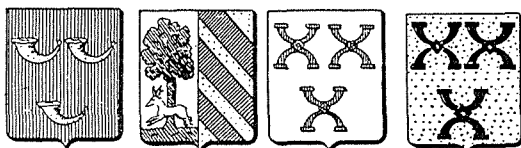
heilige de volgende morgen in tegenwoordigheid van de keizer het h. misoffer opdroeg, legde een engel een briefje op het altaar, waarop de misdaad van de keizer stond vermeld. Zo kwam de keizer tot een goede biecht en tot vergeving. Sindsdien, zegt de legende verder, heeft niemand aan vergeving te twifelen als hij berouw heeft en St. Gilles om voorspraak vraagt. Rond het graf van de heilige gebeurden veel wonderen en daar kwamen steeds meer pelgrims op af. Er werden eerst een paar huizen in de buurt gebouwd en langzaam maar zeker groeide er een kleine stad rondom de grafombe. Die stad heet nog steeds St. Gilles. De verering van St. Gilles verbreidde zich langzaam over heel Europa en zijn hulp werd ingeroepen bij allerlei zaken. In de buurt van Keulen vroegen moeders zijn voorspraak als ze een kind hadden dat erg veel huilde. In Hongarije werd hij de toeverlaat van mensen die verdoemd waren. In België roept men hem aan tegen epilepsie. St. Gilles werd verder de patroon van de kreupelen, melatijsen en bedelaars. Hij is de beschermmer van bossen en behoedt het vee voor diefstal en besmettelijke ziekten. De folklore zegt onder meer, dat St. Gilles 'de herfst inluidt' en mede daarom is hij een weerprelaat; zoals op de dag van St. Gilles blijft het weer de hele herfst. Frans Hoppenbrouwers.

In de serie boeken over cultuur en historie zijn door Drukkerij-Uitgeverij 'De Kempen' Hapert uitgegeven:

Kroniek van de Kempen Deel 2-3 en 4	38,25
Deel 5	39,50
Franken, Hoppenbrouwers, v. Gompel, 288 pagina's	
Brabant Historisch Lokaal 1 Diverse auteurs (Heemkunde)	28,15
Vrijheid aan de Run Geschiedenis over Eersel	15,30
Witgewild, 19e eeuwse kempische jettugherinneringen	10,20
Groeten uit Valkenswaard Peter Latjes (oude aanzichten)	28,35
Humor op klompen Johan Biemans	23,75
'n Snee irluk brood út de Kempe Frans Hoppenbrouwers	12,75
Zoet als honing, zout als brem Frans Hoppenbrouwers	17,35
Een stille dinsdag in september Frans Hoppenbrouwers (roman)	20,10
Kinderen van de keerzijde Frans Hoppenbrouwers (gedichten)	12,—
Van mens tot mens (5 deeltjes) (gedichten) Frans Hoppenbrouwers	15,—
Groot geweld in kleine dorpen Drs. H. van der Heyden	20,20
Hilvarenbeek 1940-1945 Kees van Kemenade	27,55

FAMILIEWAPENS

GEMEENTE WESTERHOVEN

STREEKARCHIEF
ZUID-OOST BRABANT
INGEKOMEN

25 SEP 1985

funkt. *YM* nr. *1625*
klass.

Aan:

de Archivaris van het
Streeksrchief Zuid-Oost Brabant
Postbus 90150
5600 RB EINDHOVEN

uw kenmerk

85.1625/me

onderwerp:

gemeentevlag

uw brief van

17 september 1985

ons kenmerk

5/1693/AZ/L

Westerhoven,

23 september 1985

verzonden:

24 SEP. 1985

Geachte archivaris,

Ter beantwoording van uw bovenaangehaalde
brief berichten wij U, dat in onze gemeente
geen gemeentevlag existeert.

Hoogachtend,

Burgemeester en wethouders van Westerhoven,
de secretaris, de burgemeester,

bijl.:

Streekarchief
Zuid-Oost Brabant

Stadhuisplein 1, 5611 EM Eindhoven.

EMBARGO

tot 1-3-89
Jm

WESTERHOVEN :

ONDERZOEK NAAR
ELEMENTEN VOOR
GEMEENTEWAPEN
EN -VLAG .

samenstelling
J.Th.M.Melssen

februari 1989

WIJ BEATRIX, BIJ DE GRATIE GODS,
KONINGIN DER NEDERLANDEN,
PRINSES VAN ORANJE-NASSAU,
ENZ. ENZ. ENZ.

No. 89.017377

Op de voordracht van Onze Minister van Binnenlandse Zaken van 22 augustus 1989, nr. FBA88/66/U8, directoraat-generaal Openbaar Bestuur;

Gelezen het verzoek van burgemeester en wethouders van Westerhoven van 6 juli 1989, kenmerk 9/255/Secr, tot wijziging van het wapen van deze gemeente;

Gele t o p het besluit van de Soevereine Vorst van 24 december 1814, nr. 32 en het koninklijk besluit van 23 april 1919, Stb. nr. 181;

Gezien het advies van de Hoge Raad van Adel;

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

Aan de gemeente Westerhoven een wapen te verlenen, waarvan de beschrijving luidt als volgt:
"Gedeeld; I in sabel drie drielingbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een lelie van keel; II in azuur twee schuingekruiste knotsen, vergezeld boven en aan beide zijden van een St. Jacobsschelp, alles van goud. Het schild ter linkerzijde gehouden door de Heilige Servaas, bisschop van Tongeren-Maastricht, van natuurlijke kleur, met een mijter van zilver, geboord en gevoerd van keel, gekleed in een albe van zilver, een overtoniek van goud, geboord van keel, een antieke kazuifel van keel, geboord en gevoerd van goud, geschoeid van keel en houdende in de linkerhand een kromstaf van goud en een sleutel van zilver".

Onze Minister van Binnenlandse Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

's-Gravenhage, 30 augustus 1989

(get.) B E A T R I X

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

(get.) C.P. VAN DIJK

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
HET HOOFD ALGEMENE SECRETARIE VAN HET
MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

M. J. J. van Gruijthuisen

HET NIEUWE WAPEN VAN DE GEMEENTE WESTERHOVEN.

Gemeente WESTERHOVEN

Postbus 10.000 - 5563 ZZ Westerhoven

Bij het bericht over de vlag van de Gemeente Westerhoven in Vl. no. 61, werd op blz. 876 aangetekend dat er

een nieuw, verbeterd gemeentewapen op komst was, en daarover wordt hierbij nu bericht: bij koninklijk besluit van 30 Augustus jl. al werd aan de gemeente het navolgende wapen toegekend, ter vervanging van het totdusver gevoerde wapen van 14 Oktober 1818, dat op een blauw veld het beeld van patroonheilige Servaas (Servatius) in goud toonde: "Gedeeld: I. van zwart, beladen met drie drielingsbalken van goud, en in een schildhoofd zilver een lelie van rood; II. van blauw, beladen met twee kruiselings geplaatste knotsen, in het schildhoofd en aan beide zijden vergezeld van een Sint Jacobsschelp, alles van goud. Het schild ter linkerzijde gehouden door de heilige Servaas, bisschop van Tongeren-Maastricht, van natuurlijke kleur, met een mijter van zilver, geboord en gevoerd van rood, en gekleed in een albe van zilver, een overtuniek van goud, geboord van rood, en een antieke

Servaas in nieuw wapen Westerhoven

• St.-Servaas 'bewaakt' het
nieuwe gemeentewapen
van het Brabantse Wester-
hoven zoals het hoort: er-
achter staand.

Maastricht en St.-Servaas horen onafscheidelijk bij elkaar. Maar ook de Brabantse plaats Westerhoven, ten zuiden van Eindhoven, eist de heilige voor zich op. Hij is patroon van de parochie en van de gemeente Westerhoven. De heilige Servaas staat al vanaf het begin van de vorige eeuw op het gemeentewapen van deze plaats. Maar daar hoort hij niet, volgens de puristen onder de heraldici: patroonheiligen dienen de schilden juist te beschermen door erachter te gaan staan. Dat vond ook heraldicus Jan Melssen, die op het streekarchief van Zuid-Oost-Brabant in Eindhoven werkt. Hij kreeg opdracht van het gemeentebestuur van Westerhoven om een nieuw gemeentewapen te ontwerpen. Melssen: „De parochie Westerhoven en de kerk van St.-Servaas in Maastricht heb-

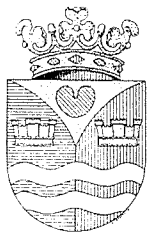
ben een bijzonder band met elkaar. De kapittelheren van St.-Servaas inden aan het begin van de veertiende eeuw namelijk de nodige belastingen in Westerhoven.

Op de vrijdag ná St.-Maarten (11 november) moesten de inwoners van Westerhoven veertien taten rogge, vijftien broden, tien kippen en 3 pond, 21 schillingen en 10 penningen belasting betalen aan de Maastrichtse kapittelheren. Als koningin Beatrix haar goedkeuring geeft aan het voorstel van Melssen, dan krijgt Westerhoven binnenkort een nieuw gemeentewapen waarbij St.-Servaas het schild beschermt. Het wapenvoorstel is inmiddels goedgekeurd door de Hoge Raad van Adel in Den Haag, die de koningin in dit soort zaken altijd adviseert.

kronen aldus. Vermelding van de edelstenen in de blazoenering is een steeds nagelaten vereiste. Heraldische regels, zoals deze, door de eeuwen gevormd, blijven ook hierin regel! Zie Mr. J. H. Keuzenkamp op blz. 4 in „Gemeentewapens in Nederland” (1989).

De vlag en de wimpel geven een fraaie vertaling van het wapen. De waterschapswimpel is – zoals die van alle Friese waterschappen – in het geijkte model van wit met drie groene meerbladeren, met daar boven in de hijs het meest sprekende uit de vlag of het wapen.

Bij Koninklijk Besluit van 29 juli 1989, nr. 89.013944, werd aan het waterschap De Middelsékrite te Sneek volgend wapen verleend: „Ingebogen gaffelsgewijs verdeeld; I in goud een meerblad van sinopel; II in azuur boven een stedekroon van drie bastions van goud; III in keel boven een stedekroon van drie bastions van goud; over alles heen twee verlaagde golvende dwarsbalken van zilver. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels”.

De vlag: „Twee evenlange verticale banen blauw-rood met over alles heen in de vlagdeling verlaagd, in de verhouding 4:1:1:1:1 twee witte golvende horizontale banen; in de broektop in het blauw een geel meerblad met de opening omhoog, het blad met een hoogte gelijk 1/3 vlaghoogte”.

De wimpel: „Een vierkante hijs, loodrecht op de broeking gedeeld van blauw en rood, met over alles heen een geel meerblad; een witte vlucht waarin drie groene meerbladeren met de opening omhoog op een afstand van de hijsrand telkens van de grootte van een groen blad. De wimpel met een lange splitwimpelvlucht”.

A. B. DULL TOT BACKENHAGEN

Het nieuwe wapen van de gemeente Westerhoven.

Op 14 oktober 1818 verleende de Hoge Raad van Adel de gemeente Westerhoven het volgende wapen: 'zijnde een schild van lazuur, beladen met het beeld van St. Servaas van goud'.

Deze verlening was overeenkomstig het schrijven van de burgemeester van 25 maart 1815. Daarin deelde hij mee dat zijn gemeente voordien géén afzonderlijk wapen had gevoerd. In voorkomende gevallen werd gebruik gemaakt van het wapen (lees: zegelstempel) van Bergeijk. Mocht het echter noodzakelijk zijn dat zijn gemeente een wapen gaat voeren, dan weet de burgemeester niets anders te bedenken dan (de beeltenis van) Sint Servaas, patroon van de gemeente, danwel een wapen dat als 'beste' wordt geoordeeld 'ten aanzien van het Koninkrijk der Nederlanden'.

Het college van B & W van Westerhoven verzocht het Streekarchief Zuidoost-Brabant op 22 december 1988 een onderzoek te verrichten en voorstellen te doen, teneinde tot de vaststelling te komen van een voor Westerhoven heraldisch verantwoord wapen en een gemeentevlag. Het gevraagde rapport 'Westerhoven: onderzoek naar elementen voor gemeentewapen en -vlag', samengesteld door ondergetekende, werd in maart 1989 aan het college toegezonden. Dit leidde tot de vaststelling van de gemeentevlag (3 juli 1989) en het nieuwe gemeentewapen.

Uit het ingestelde onderzoek bleek o.m. het volgende.

Het dorp Westerhoven ressorteerde (samen met de dorpen Riethoven, Borkel en Schaft) tot 1811 onder de schepenbank van Bergeijk. Eerder al was in 1561 Dommelen van die bank afgesplitst. De bank van Bergeijk zelf werd in 1468 afgesplitst van die van Eersel.

De schepenbank van Bergeijk gebruikte een zegel met het wapen van *Karel de Stoute*, hertog van Bourgondië (en Brabant), geplaatst tussen Sint Petrus en een eik op een berg. Boven het schild zijn twee vuurijzers uitgebeeld. Met uitzondering van de vuurijzers vindt men het overige terug in het huidige gemeentewapen van Bergeijk.

De schepenbank van Eersel gebruikte een zegel met een burcht, aan weerszijden vergezeld van een lelie. Onder de burcht stond een schuingeplaatst wapenschild met drie drielingbalken en in het schildhoofd een uitkomende leeuw. Dit zegel voor de schepenbank was in gebruik naast een zegel voor de vrijheid dat op de lilies na identiek was aan het omschrevene. Beide zegeltypen waren vermoedelijk al in de 13de eeuw in gebruik.

Door het ontbreken van 'eigen' symbolen voor de gemeente moest dus worden geput uit elementen die afkomstig zijn van de zegels van de hertogelijke schepenbanken van Eersel en Bergeijk, waartoe Westerhoven in het verleden behoorde. Uit archiefonderzoek was verder gebleken dat de Abdij van Sint Jacob te Luik onder Bergeijk-Westerhoven een eigen laat- of schepenbank had. Daarvan is geen zegel bekend. Wél bekend is het wapen van de Abdij: in azuur twee schuingekruiste knotsen, vergezeld boven en aan beide zijden van een St. Jacobsschelp, alles van goud. Dat wapen betreft dus een combinatie van symbolen van de beide Jacobussen (de Mindere en de Meerdere). Al in de 12de eeuw was het niet duidelijk, wie van beiden de abdijpatroon was.

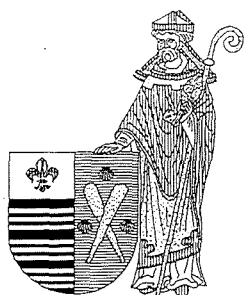
Gezien het naast elkaar voorkomen van twee jurisdicties in Westerhoven, die van de hertog van Brabant (Eersel, Bergeijk) en die van de abdij van Sint Jacob te Luik, leek – zoals bijvoorbeeld in Hoogeloon c.a. – een gedeeld wapen de oplossing. De gemeentepatroon Sint Servaas zou als schildhouder kunnen fungeren, waarmee tevens een relatie werd gelegd met het wapen van 1818. Indien het gemeentebestuur geen voorstander van een schildhouder mocht zijn, kon worden gekozen voor de gemeentekroon op het wapenschild.

Het wapen van de Brabantse hertog *Karel de Stoute* sloot qua anciënniteit niet aan bij dat van de Sint Jacobsabdij. Het schild met de drielingbalken uit het zegel van Eersel echter wel. Daarin zou voor Westerhoven niet de uitkomende leeuw in het schildhoofd worden opgenomen, maar de lelie, symbool van de rechtsmacht van de Eerselse schepenen over een enorm gebied, waarin ook Westerhoven was gelegen.

De beeltenis van Sint Servaas in het voorstel werd ontleend aan een 13de-eeuws Zuidduits miniatuur, waarin de sleutel werd vervangen door de 'Maastrichtse' Servaassleutel.

Het advies (met schildhouder) aan het college van B & W werd door dat college en door de raad overgenomen. Op 6 juli 1989 werd het verzoek om intrekking van het oude wapen en verlening van het reeds door de raad vastgestelde wapen aan Hare Majesteit toegezonden.

Bij Koninklijk Besluit van 30 augustus 1989, nr. 89.017377, werd het volgende wapen aan de gemeente Westerhoven verleend: Gedeeld: I in sabel drie drielingbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een lelie van keel; II in azuur twee schuingekruiste knotsen, vergezeld boven en aan beide zijden van een St. Jacobsschelp, alles van goud. Het schild ter linkerzijde gehouden

door de Heilige Servaas, bisschop van Tongeren-Maastricht, van natuurlijke kleur, met een mijter van zilver, geboord en gevoerd van keel, gekleed in een albe van zilver, een overtuniek van goud, geboord van keel, een antieke kazuifel van keel, geboord en gevoerd van goud, geschoeid van keel en houdende in de linkerhand een kromstaf van goud en een sleutel van zilver.

J. TH. M. MELSSSEN

schild beladen met een uil van zilver met uitgespreide vleugelen. Reeuwijk kreeg pas in 1871 een wapen verleend (Koninklijk besluit nr. 14 van 4 november van dat jaar): een horizontaal door midden gedeeld schild, van boven van keel beladen met een reekop van goud, van onderen van lazuur, beladen met een uil van zilver.

Met ingang van 1 jan. 1989 werden de gemeente Reeuwijk en een deel van de gemeente Driebruggen samengevoegd tot de nieuwe gemeente Reeuwijk. Driebruggen had bij Koninklijk besluit van 20 sept. 1965, nr. 13, een wapen ontvangen met als omschrijving: Gevierendeeld; I in azuur een woerd van zilver, gebekt van goud (Waarder); II in zilver een molenijzer van sabel (Hekendorp); III in zilver een in de richting van een linkerschuinbalk geplaatste droogscheerdersschaar van sabel (Lange Ruige Weide); IV in keel een bisschopsmuts van goud, gevoerd van azuur en versierd met robijnen en smaragden. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen.

De gemeente gaf de voorkeur aan een eenvoudig wapen, waarin slechts twee onderdelen van de voormalige gemeenten gerepresenteerd zijn. Bij Koninklijk besluit van 7 nov. 1989, no. 89.027591, werd een wapen verleend met als omschrijving: Doorsneden; I in keel een reekop en -hals van goud; II in azuur drie zwemmende woerden van zilver, gebekt van goud. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

MR. O. SCHUTTE

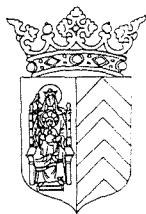

Het nieuwe wapen van de gemeente Bathmen.

Aan de gemeente Bathmen was bij Koninklijk besluit van 21 nov. 1898, no. 33, een wapen verleend met als omschrijving: Gedeeld; I in sinopel de Maagd Maria met het Christuskind; II in goud drie kepers van keel.

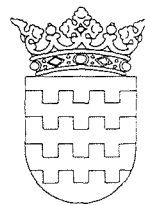
Thans gaf de gemeente de wens te kennen dat het wapen voorzien zou worden van een kroon. Daartegen was uiteraard geen bezwaar, maar omdat dan toch een nieuw Koninklijk besluit tot stand zou komen, werd de gelegenheid aangegrepen tevens de uiterst summier omschrijving uit 1898 aan te vullen.

Bij Koninklijk besluit van 7 sept. 1989, no. 89.018483, werd daarom aan de gemeente Bathmen een wapen verleend met als omschrijving: Gedeeld; I in sinopel de Maagd Maria van natuurlijke kleur met afhangend haar, gesluierd van zilver, het hoofd gedekt met een driebladige kroon van goud, gevoerd van keel, en omgeven door een nimbus van zilver, gekleed in een onderkleed van keel, een rok van zilver en een bovenkleed van azuur, geschoeid van keel, houdende met de rechterhand een scepter van goud, waarop een omgewende duif van zilver, en met de linkerhand op haar schoot het Christuskind van natuurlijke kleur, aanzien, het hoofd omgeven door een nimbus van zilver, waarin een breedarmig kruis van goud, gekleed van zilver, geschoeid van keel, houdende de rechterhand opgeheven en in de linkerhand een wereldbol van goud, de Maagd gezeten op een troon van goud, met halverwege een omboording van zilver, de zitting van keel, de rugleuning omlijst van zilver, bewerkt van keel, het voetenbankje van goud, omboord van zilver, met een bekleding van sinopel, geruit van keel; II in goud drie kepers van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

Het nieuwe wapen van de gemeente Dongen.

Voor de gemeente Dongen was bij besluit van de Hoge Raad van Adel van 16 juli 1817 als wapen bevestigd: van lazuur, beladen met twee gebretesseerde en contragebretesseerde fascen van goud. Dit zijn de Rijkskleuren, zodat de Noord-Brabantse commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde de gemeente adviseerde deze door de oorspronkelijke kleuren — zilver op rood — te vervangen onder toevoeging van een kroon. Hieraan werd gevolg gegeven bij Koninklijk besluit van 2 jan. 1990, nr. 89.024248, zodat de omschrijving van het wapen nu luidt: In keel twee beurtelings gekanteelde dwarsbalken van zilver. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

zied, het hoofd omgeven door een nimbus van zilver, waarin een breedarmig kruis van goud, gekleed van zilver, geschoeid van keel, houdende de rechterhand opgeheven en in de linkerhand een wereldbol van goud, de Maagd gezeten op een troon van goud, met halverwege een omboording van zilver, de zitting van keel, de rugleuning omlijst van zilver, bewerkt van keel, het voetenbankje van goud, omboord van zilver, met een bekleding van sinopel, geruit van keel; II in goud drie kepers van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

MR. O. SCHUTTE

MR. O. SCHUTTE

Het wapen van de nieuwe gemeente Reeuwijk.

Aan de voormalige gemeente Reeuwijk zijn indertijd al toegevoegd de gemeenten Middelburg (1855), Oukoop (1857), Sluipwijk (1870) en delen van Hekendorp, Lange Ruige Weide en Zwammerdam (1964). Alleen Sluipwijk had een wapen, dat bevestigd was bij besluit van de Hoge Raad van Adel van 14 juli 1819: een blauw

Het wapen van het waterschap De Agger

Ingevolge het besluit van Provinciale Staten van Noord-Brabant van 30 oktober 1987, provinciaal blad 1988 nr. 1/88, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 7 januari 1988 nr. 49, is met ingang van 1 januari van dat jaar opgericht het waterschap De Agger. Dit waterschap ligt in de gemeenten Bergen op Zoom, Halsteren, Huijbergen, Ossendrecht, Putte, Woensdrecht en Wouw of gedeel-

De waarde van symbolen en kleuren in de heraldiek

Naar aanleiding van het nieuwe wapen en de vlag van Westerhoven¹

A.H. Hoeben

Liatrijslaan 12, 5582 GJ Waalre-Aalst

Op maandag 3 juli 1989 is door de gemeenteraad van Westerhoven het voorstel van de Noordbrabantse Commissie voor Wapen en Vlaggenkunde voor een nieuw wapen en een nieuwe vlag aangenomen. Het bericht over dit voorstel werd gepubliceerd met een aantal achtergrondgegevens in het weekblad 'Groot Eindhoven' van 18 juni 1989. Uit een telefoongesprek met de gemeentesecretaris en de secretaris van genoemde commissie bleek dat het voorstel al was voorgelegd aan de Hoge Raad van Adel en daarom als hamerstuk is afgehandeld.

! = de heer
J. Molsen

Ik meen op goede gronden kritiek te kunnen uitoefenen op de voorstellen. In het hiernavolgende hoop ik duidelijk te maken waarom het volle wapen van de abdij in het linker schilddeel en de lelie in het schildhoofd van het rechter deel van het wapen geen gelukkige keuze zijn geweest. Daarnaast zijn er mijnerzijds vragen over de kleuren van de vlag met de banen wit en blauw en, gezien mijn kritiek ten aanzien van het wapen van de abdij en de lelie, ook tegen het voorkomen van de elementen lelie en schelp in de vlag.

Voordat ik specifiek het wapen van Westerhoven ga behandelen, wil ik eerst iets zeggen over de algemene grondslagen waaraan wapen en vlag mijns inziens moeten voldoen.

De functie van het gemeentewapen en de vlag of het vaandel is de inwoners een stelsel van symbolen en kleuren te bieden, waarin men de eenheid die de gemeente is herkent. Dat betekent, dat men voor het wapen elementen moet kiezen die allereerst (zo mogelijk) *uniek* voor de gemeenschap zijn en die door hun samenhang met de geschiedenis eenvoudig *verklaarbaar* zijn. Deze elementen dienen dan gepresenteerd te worden in kleuren die gekozen zijn op basis van historische gebruiken van stad, dorp

of streek. Wordt naast het wapen een vlag ontworpen, dan dient men te zorgen voor een samenhang tussen symbolen en kleuren van vlag en wapen, zodat onmiddellijke herkenning bereikt wordt. Om helemaal duidelijk te zijn: het voorgaande is geen heraldische 'wet', maar zijn algemeen aanvaarde principes zoals die gelden voor elke vorm van communicatie, waarbij door het consequent en consistent gebruiken van onder andere emblemen en kleuren een belangrijke bijdrage wordt geleverd aan opbouw en instandhouding van een 'image'. Deze principes vinden hun basis in de studies die gemaakt zijn over de waardering van beelden en kleuren in de psyche van de mens. En dus gelden zij evenzeer voor de overheidsheraldiek, maar dan ingebed in historische gegevens die eenduidig zijn. Nu ter zake.

Het wapen van Westerhoven

Een belangrijk element in het nieuwe wapen is het linker schilddeel met het (?) wapen van de Sint-Jacobsabdij: in blauw twee knotsen en drie schelpen van goud. In het artikel in 'Groot Eindhoven' wordt gesteld, dat de Sint-Jacobsabdij al in 1228 een schepen- of laatbank in het gebied Bergeijk-Westerhoven bezat. Is dit voldoende reden om een schildhelft met het wapen van deze abdij te vullen? In de zegels van de abdij komen twee heilige figuren voor, waarvan men aanneemt dat zij Jacob de Oude (ook wel die van Santiago de Compostella genoemd) en Jacob de Jongere (gestenigd in 62 na Christus) voorstellen. Het *wapen* van de abdij is echter pas in de zeventiende eeuw geconstrueerd onder gebruikmaking van schelpen, —bekend embleem voor de Jacob uit Compostella—, en van knotsen, —die op Jacob de Jongere moeten duiden. Dit wapen is alleen bekend uit een zeventiende-eeuwse steen in een Luikse kerk en is waarschijnlijk voor inmet-seling speciaal gebeiteld. Het lijkt mij ongewenst een dergelijk soort verzinsel als heraldisch kenmerk te beschouwen en in een nieuw toe te kennen wapen te gebruiken.

Westerhoven hoorde onder Bergeijk. Al in 1308 en iets later, in 1331, zien we de hertog van Brabant vermeld in akten betreffende 'Eyck et Westerhoven'.² In 1468 kreeg Bergeijk een

---

2) De akte van 1308, waarin de hertog van Brabant onder meer twaalf bunder

vrijheidskeur van de hertog en het recht om het volle hertogelijke wapen in het schepenzegel op te nemen. Het lijkt dan ook een terechte vraag of men voor Westerhoven niet beter had kunnen steunen op elementen uit het wapen van de Brabantse hertog of uit het wapen van Bergeijk dan op die van dubieus origine uit de zeventiende eeuw. En wil men de band met de abdij toch verzinnebeelden, dan zou een abtsfiguur als schildhouder (in plaats van de Sint-Servaasfiguur) een aanvaardbare oplossing zijn geweest.

Dan de lelie in het rechter schilddeel. „In het vroegere hertogdom Brabant werd de heraldische lelie gezien als teken van rechtsmacht.” Dit staat letterlijk in de tekst van het al eerder genoemde artikel in ‘Groot Eindhoven’. Deze stelling is onjuist. De rijksarchivaris Smit heeft in 1957 in zijn boek over de Brabantse tekens³ deze filosofie uitgedragen, maar in zijn werk ontbreekt elk steekhoudend argument. En dat is ook begrijpelijk, want de lelie vinden we al als (decoratief) element vanaf de oudste tijden in alderhande zegels.⁴ Hendrik heer van Breda zegelt in 1252 met een burcht met ter weerszijden een lelie.⁵ In het *Corpus Sigillorum Neerlandicorum*⁶ vinden we lelies als hoofd- of bijfiguur in ruim zestig zegels voor het jaar 1300 en verspreid over heel Nederland. En om dan te stellen dat de lelies, omdat die voorkomen in een zegel van de schepenen van Eersel, een rechtssymbool vormen voor het betrokken gebied, lijkt mij onvoldoende onderbouwd.

In dit kader moet ook gewezen worden op een inconsequentie, wanneer we de bespreking van het nieuwe gemeentewapen

---

gelegen in de parochie Westerhoven aan de abij te Tongerlo in cijns uitgeeft, is te vinden in H.P.H. Camps, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312. I. De meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)* (2 stukken; 's-Gravenhage, 1979) I, no 758). De akte van 1331, waarbij de inwoners van *Eyck et de Westerhoven* de gemeent van de hertog krijgen in: D.Th. Enklaar, *Gemeene gronden in Noord-Brabant in de middeleeuwen* (Utrecht, 1941) no 11.

- 3) J.P.W.A. Smit, *De Brabantsche beelden en teekens van recht* ('s-Gravenhage, 1957).
- 4) A.H. Hoeben, „De lelie als pre-heraldische en vroeg-heraldische figuur”, *Gens Nostra* XLI (1986) 109 e.v., 457 e.v.
- 5) Th.E. van Goor, *Beschryving der Stadt en Lande van Breda* ('s-Gravenhage, 1744) 60.
- 6) H. Brugman en K. Heeringa, *Corpus sigillorum neerlandicorum. De Nederlandsche zegels tot 1300 etc.* ('s-Gravenhage, 1937-1941)

van Eersel erbij betrekken. Daarin wordt gezegd dat de lelie *niet* in het gemeentewapen van Eersel wordt opgenomen, omdat hier de lelie kennelijk een figuur was die gebruikt werd in een groter rechtsgebied dan de vrijheid Eersel zelf.⁷ Maar het is dan toch onduidelijk dat dezelfde lelie van dezelfde Eerselse schepenen die de rechtsmacht in Westerhoven bezaten, nu wel in het gemeentewapen van Westerhoven wordt opgenomen, terwijl deze plaats toch niet meer dan een klein deel van dat totale rechtsgebied zal hebben betekend. Als we bovendien de zegels bezien die afgebeeld worden in een ander artikel over het gemeentewapen van Eersel⁸, dan zien we dat de randschriften van het zegel van de vrijheid (zonder lelies) en dat van het grotere rechtsgebied (met lelies) *allebei* de tekst geven: S. SCABINORUM : VILLE : DE : EERSEL. Mocht er een verschil zijn geweest in de rechtsbetekenis van het laatst genoemde zegel met de twee lelies, dan zou dit toch zeker ook in het randschrift tot uiting zijn gebracht. Mijn conclusie: de lelie heeft geen speciale betekenis voor het gebied Eersel-Bergeijk-Westerhoven of het hertogdom Brabant en dient dan ook niet in het schildhoofd te worden geplaatst.

De vlag van Westerhoven

Als er een vergelijking gemaakt wordt tussen de figuren en kleuren van de gemeentewapens enerzijds en die van de gemeentevlaggen anderzijds, dan constateren we een verbazingwekkend gebrek aan wat ik zou willen noemen de 'kleur + symbool-relatie'. In het hierbij gegeven tabelletje⁹ zijn daarvan voor wat betreft het gebied in Noord-Brabant ten oosten van een noord-zuidlijn door Tilburg een aantal frappante voorbeelden te geven.

In slechts tien van de achtenveertig vlaggen, te weten die

---

7) *De Nederlandsche Leeuw*, CVI (1989) 139, 140.

8) Opvallend is, dat voor bijna de helft van de gemeenten die in de jaren 1817-1818 een wapen verleend of bevestigd kregen en waarbij tegelijkertijd de rijkskleuren blauw en goud werden toegepast, ook in de gemeentevlaggen blauw en geel te vinden is. Van de in totaal achtenveertig door mij gecontroleerde vlaggen zijn er drieëntwintig in dezelfde kleuren (blauw en goud/geel) als het gemeentewapen uitgevoerd.

9) Samengesteld op basis van K. Sierksma, *De gemeentewapens van Nederland* (Utrecht, 1962) en K. Sierksma, *Nederlands vlaggenboek* (3e dr.; Utrecht, 1968).

KLEURENTABEL^a

a) Tussen haakjes de kleuren van secundaire, vaak ondergeschikte elementen

<i>Gemeente</i>	<i>Kleuren van wapen</i>	<i>Kleuren van vlag</i>
Aarle-Rixtel	Zwart + goud + wit + rood	Blauw + rood (+ wit)
Beek en Donk	Goud + rood + zilver + zwart	Groen + wit + rood
Best	Rood + zilver	Goud + zwart (+ zilver + rood)
Leende	Blauw + goud	Geel + rood
Moergestel	Blauw + goud	Geel + rood + groen (+ wit + rood)
Nistelrode	Blauw + goud	Blauw + rood (+ geel + wit)
Nuenen c.a.	Blauw + goud	Blauw + wit (+ geel)
Ravenstein	Zilver + zwart	Wit + blauw
Udenhout	Blauw + goud	Geel + groen (+ blauw + rood)
Waalre	Goud + rood (+ zilver)	Blauw + geel + rood
Wanroij	Blauw + goud + rood	Geel + groen + bruin

van Boxtel, Deurne, Eindhoven, Helmond, Sint-Michielsgestel, Mierlo, Schaijk, Schijndel, Veldhoven en Zeeland, ziet men de belangrijkste kleuren van het gemeentewapen terug in de vlag. Wat daarnaast opvalt, is het feit dat soms ondergeschikte elementen uit het wapen in de vlag zijn opgenomen (zo bijvoorbeeld vier zwarte ruiten in de vlag van Veldhoven; dit zijn geen heraldische elementen uit oudere wapens of zegels, maar een zinnebeeld voor de vier dorpen waaruit Veldhoven is samengesteld), soms ook geheel afwijkende (zo bijvoorbeeld de eikel in de vlag van mijn woonplaats Waalre; die stamt uit het oude wapen van Aalst, een deel van Waalre, maar komt niet voor in het wapen

van die gemeente).¹⁰

Men moet zich afvragen waarom er in het verleden zo weinig aandacht is besteed aan de samenhang tussen wapens en vlaggen. Het zal alle heraldici wel bekend zijn, dat de oudste lansvannen en stadsbanieren bijna stuk voor stuk in de kleuren van het geslachts- of stadswapen waren uitgevoerd, ja, in het merendeel van de gevallen het stads- of geslachtswapen volledig toonden. Men dient zich ervan bewust te zijn dat de herkenbaarheid van een stadsvlag alleen maar verhoogd wordt, als een aantal banen of velden en de toegevoegde emblemen in de kleuren van het stadswapen worden teruggezien. Er kan toch geen enkel zinnig heraldisch of bannistiek argument worden aangevoerd *tegen* een grote mate van herkenbaarheid? Integendeel: het zou misschien nuttig zijn dat eén dergelijke kleur- en symboolsamenhang wordt voorgeschreven!

Voor wat de vlag van Westerhoven betreft is voorgesteld twee banen, —een witte en een blauwe—, te nemen. Deze kleuren staan in geen enkele relatie tot het wapen, behalve dan dat blauw in het minder gewenste schilddeel van de Sint-Jacobsabdij wordt gevonden. Waarom geen zwart met geel, de kleuren van het rechter schilddeel met de drielingbalken, zoals die zo fraai in de vlag van Deurne zijn toegepast?

Ik heb voorgaande ontboezemingen aan het papier toevertrouwd, omdat mij de Brabantse heraldiek zeer ter harte gaat. Ik hoop met deze regels (opnieuw?) de discussie op gang te brengen, zodat uit de gedachtenwisseling de Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde kan putten als nieuwe adviezen moeten worden verstrekt.

---

10) Een ander voorbeeld is het vierblad in de vlag van Oirschot, dat de herinnering aan de Van Leefdaels, gedurende een zekere periode heren van Oirschot, levendig moet houden, maar dat niet in het gemeentewapen is opgenomen.

W.A. van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

drs. L.F.W. Adriaenssen
Van der Hoopstraat 85 III
1051 VD Amsterdam

Bergen op Zoom, 21 mei 1992

Geachte heer Adriaenssen,

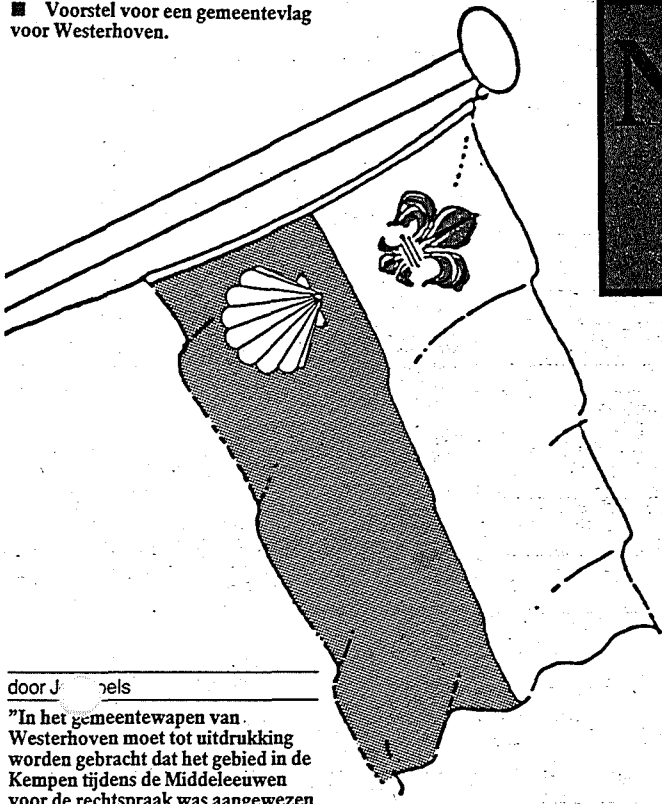
Het verschijnen van het *Weerwoord* van de heer Hoeben in de Brabantse Leeuw heeft de situatie enigszins gewijzigd. Vandaar dat ik hierbij - naar ik hoop nog tijdig - een nieuwe versie van mijn artikeltje "Westerhoven en nog wat..." ter plaatsing aanbied.

Met vriendelijk groet,

(Willem van Ham).

■ Voorstel voor een gemeentevlag voor Westerhoven.

Nieuw wapen en vlag voor Westerhoven?

door J. Melss

"In het gemeentewapen van Westerhoven moet tot uitdrukking worden gebracht dat het gebied in de Kempen tijdens de Middeleeuwen voor de rechtspraak was aangewezen op Eersel en de Sint Jacobsabdij in Luik. Sint Servatius die nu op het wapen pronkt, verdient het om achter het schild te komen staan. Ook dient Westerhoven een gemeentevlag te krijgen."

Tot deze aanbevelingen komt de heer J. Melssen van het Streekarchivariaat Zuid-Oost Brabant in Eindhoven. Op verzoek van het gemeentebestuur van Westerhoven heeft hij onderzoek gedaan naar elementen voor een nieuw wapen en een nieuwe vlag. Het huidige gemeentewapen heeft Westerhoven al sinds het begin van de vorige eeuw, een vlag is er tot nog toe niet. Het huidige wapen kreeg Westerhoven door een Besluit van de Hoge Raad van Adel in Den Haag op

14 oktober 1818. De heraldische omschrijving luidt "zijnde een schild van lazuur, beladen met het beeld van St. Servaas van goud". In de heraldiek, zoals de wetenschap wordt genoemd die zich bezighoudt met het bestuderen van wapens, wordt een geheel eigen taal gesproken. Af en toe klinkt het Middeleeuws, maar dat komt omdat de heraldiek juist in die tijd tot grote bloei kwam. Het is echter eenvoudiger dan het lijkt. Azuur is de heraldische benaming voor blauw en goud is de kleur van dit edelmetaal. Een ander heraldisch metaal is zilver. De kleuren die naast azuur worden gebruikt zijn: sinopel (groen), sabel (zwart) en keel (rood). Streekarchivaris Melssen ontdekte

dat Westerhoven zijn huidige wapen in het begin van de vorige eeuw kreeg bij gebrek aan iets beters. De burgemeester wist anderhalve eeuw geleden niets beter te verzinnen dan een wapen met Sint Servaas er op, de patroonheilige van het dorp. Over de kleuren was al helemaal niet nagedacht. Die kreeg Westerhoven daarom van de Hoge Raad van Adel. Die behandelde de gemeente hetzelfde als alle andere gemeenten in het land die wel een wapen wilden, maar de kleuren niet wisten of die waren vergeten. Al deze wapens kregen een blauw schild met daarop

Wapen

Het is bekend dat Sint Servaas vanaf het begin van de zeventiende eeuw de patroonheilige van Westerhoven was. Wie aan Sint Servaas denkt, denkt al snel aan Maastricht. Waarschijnlijk had het klooster van de Sint Servaas-kerk in de Limburgse hoofdstad aanzienlijk grondheerlijkheden in het huidige Westerhoven. Volgens Melssen is het echter fout om het beeld van een heilige op het wapen te zetten. "Een meer eervolle plaats zou hij krijgen door hem als schildhouder van het nieuwe gemeentewapen te gaan voeren. Als de heilige als schildhouder niet gewenst is, zou het symbool van deze heilige - de sleutel - in het schild kunnen worden opgenomen," aldus Melssen. De archivaris leidde vorig jaar het onderzoek naar een nieuw

wapen en nieuwe vlag van Eersel. Wat de Eindhovenaar voor Westerhoven voor ogen staat, is een verticaal doormidden gedeeld schild. In één helft moet het wapen van de abdij van Sint Jacob (Saint Jacques) in Luik worden afgebeeld. Op de andere helft moet worden herinnerd dat Westerhoven deel was van de historische streek het Kempenland.

Vlag

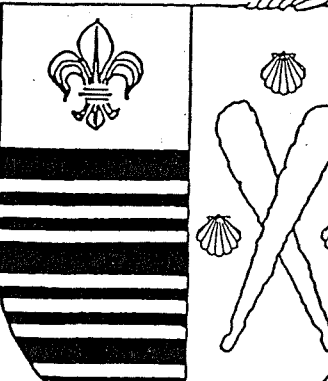
Als in de heraldiek gesproken wordt van links of rechts wordt daarmee juist het tegenovergestelde bedoeld. Deze vreemde gewoonte komt voort uit de tijd dat een wapen werd beschreven door diegene die achter het schild stond en vanaf die plaats alles op het schild aanwees en verduidelijkte. Op de heraldisch rechter plaats (dus links voor diegene die er naar kijkt) wil de Eindhovense streekarchivaris een herinnering aan de historische streek Kempenland waarin Westerhoven ligt. Het Kempenland was in de Middeleeuwen één van de kwartieren van de Meierij van Den Bosch, dat in de twaalfde eeuw aan de hertog van Brabant kwam. De Meierij werd bestuurd door een

van goud en een zilveren schildhoofd. In het vroegere hertogdom Brabant werd de heraldische lelie gezien als teken van rechtsmacht. Voor deze rechterlijke macht was Westerhoven in die tijd deels aangewezen op Eersel. Op Middeleeuwse zegels van schepenen uit deze plaats staan lilies. Zo'n lelie is volgens Melssen goed te gebruiken als symbool in het nieuwe wapen van Westerhoven. Het herinnert er aan dat de plaats vroeger onder de rechtsmacht van de schepenen van Eersel viel. Ook de kloosterlingen van de Sint Jacobsabdij in Luik hadden in diezelfde tijd rechterlijke macht in Westerhoven. Het is bekend dat de abdij in 1228 in het gebied Bergeijk-Westerhoven een schepen- of laatbank bezat. Het wapen van de Luikse Sint Jacobsabdij bestaat uit een blauw veld met daarop in het midden twee gekruiste, gouden knotsen. Aan de boven-, linker- en rechterkant van deze knotsen staan zogenaamde Sint Jacobsschelpen, ook van goud. Uit dit wapen blijkt dat de kloosterlingen zelf nooit hebben kunnen achterhalen welke Jacobus de patroonheilige van de abdij was. Er zijn in de katholieke kerk namelijk twee Jacobussen die heilig zijn verklaard en worden vereerd: Jacobus de Oudere en Jacobus de Jongere.

Jacobus de Oudere

Jacobus de Oudere is de bekendste van het tweetal. Hij was één van de twaalf apostelen. Volgens de traditie zou hij in Spanje het Evangelie verkondigd hebben. Zijn beenderen zouden in de negende eeuw in Santiago de Compostella zijn teruggevonden. Deze kustplaats in het noordwesten van Spanje is sinds die tijd het reisdoel van talloze pelgrims, ook uit Nederland. Als teken dat ze de tocht hebben gemaakt, komen de bedevaartgangers terug met een Sint Jacobsschelp. Deze schelpen liggen bij duizenden op het strand in Santiago.

Wordt dit het nieuwe gemeentewapen van Westerhoven?

Jacobus de Jongere is de minder bekende van de twee Jacobussen. Hij werd ná de dood van Christus de leider van de Christengemeente van Jerusaleem. In 62 ná Christus werd hij gestenigd. Omdat hij niet direct dood was, werd hij met een knuppel doodgeslagen. Deze knuppel werd zijn attribuut. Tegelijkertijd doet Westerhoven er goed aan om een vlag vast te stellen, aldus Melssen. De gemeente is één van de weinige plaatsen in het land die geen vlag voert. De Eindhovense archivaris heeft twee voorstellen gemaakt. Het eerste bestaat uit twee evenhoge banen. De bovenste wit met aan de stokzijde een rode lelie. De onderste baan blauw met een gele Sint Jacobsschelp aan de stokzijde. Het tweede voorstel ziet er ongeveer hetzelfde uit. Maar hier is het uitwaaiende deel van de vlag omgekeerd, waardoor de blauwe baan boven komt te liggen en de witte baan beneden. De gemeenteraad van Westerhoven buigt zich binnenkort over de voorstellen voor een vlag en een nieuw wapen. De vlag kan door de raad zelf worden vastgesteld. De procedure voor een wapen verloopt anders. Westerhoven moet aan koningin Beatrix vragen om een nieuw wapen te mogen voeren. Zij zal echter in dit soort zaken, niet snel 'nee' zeggen.

GEMEENTE WESTERHOVEN

*keuring
als mijn
rapport!*
Jm.

Vergadering van de raad,
d.d. 3 juli 1989, nr. 12

AAN:
de raad van de
gemeente Westerhoven

Onderwerp:
Voorstel tot het vaststellen
van een gemeentevlag.

Westerhoven, 17 mei 1989

In het rapport "Onderzoek naar elementen voor gemeentewapen en -vlag" worden op basis van gegevens, die zijn verkregen uit historisch onderzoek voorstellen gedaan omtrent de vaststelling van een nieuw gemeentewapen en -vlag.

Vaststelling van het in het rapport op pagina 32 verwoorde tweede ontwerp van de gemeentevlag geniet onze voorkeur.

Ook de Hoge Raad van Adel onderschrijft deze voorkeur in zijn schrijven van 2 mei 1989, kenmerk 89/156-11.

Wij stellen u voor de gemeentevlag vast te stellen en te omschrijven als volgt:

gevierendeeld over 1/3 van de lengte van de vlag, wit en blauw, met aan de broekzijde op het witte vlak een rode lelie en op het blauwe vlak een gele schelp, beiden met een hoogte gelijk aan 2/5 van de hoogte van de vlag. De hoogte en de lengte van de vlag verhouden zich als 2 : 3.

Burgemeester en wethouders van Westerhoven,
de secretaris, de burgemeester,